Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 2. **Juni 1918.**

Onzes Heilands doop door Johannes

DOOR
Dr. S. GREIJDANUS.

Zijn doop in den Jordaan door Johannes den Dooper vormt voor onzen Heiland een keerpunt in Zijn leven. Het stille, nog niet als Messias zich openbarende, ging met dien doop voor Hem over in het openlijk optreden als Messias. Zijne innerlijke ontwikkeling, Luc. 2 : 52, voor den te verrichten Messiaanschen arbeid was nu voltooid; die arbeid moest thans metterdaad worden aangevat. Met Zijnen doop door Johannes aanvaardde onze Heiland daadwerkelijk het verlossingswerk, tot welks volbrenging Hij in de wereld gekomen was, en Zich al de jaren van Zijne geboorte af voorbereid had. De knop ging nu open, dat de bloem zich in hare schoonheid mocht vertoonen. De Zonne der gerechtigheid, die reeds tientallen van jaren als boven de kim gerezen, maar steeds nog gelijk als achter een floers van wolken verscholen gebleven was, brak thans met hare stralen door dien nevelensluier henen, om voortaan met hare schittering en koestering mensch en wereld voelbaar en zichtbaar te verkwikken, en ze tot rechten levensbloei te brengen.

Op dien doop onzes Heilands vestigen alle vier de Evangelisten, in breeder of korter beschrijving of aanduiding, de aandacht: Matth. 3 : 13-17; Marc. 1 : 9-11; Luc. 3 : 21, 22; Joh. 1 : 32-34.

Trachten wij de beteekenis van dien doop na te gaan, om te onderzoeken, wat het voor onzen Heiland, met

betrekking tot Zijn verlossingswerk, inhield, dat Hij zich door Johannes liet doopen.

Zelf ontsteekt onze Heiland in dezen licht voor ons, door Zijn woord tot Johannes: laat nu af; want aldus betaamt ons alle gerechtigheid te vervullen, Matth. 3 : 15. Vooreerst blijkt de Heere daarmede Zijne persoonlijke meerderheid boven Johannes, Matth. 3 : 14, niet te ontkennen. Plaatst Hij zich dan desniettegenstaande met Johannes op éénе lijn, door Zijn spreken van *ons*, zeggende: want aldus betaamt ons, Matth. 3 : 15, dan geeft Hij daarmede te kennen, dat bij hetgeen Hij thans aan Zich door Johannes wilde laten geschieden, als richtsnoer niet gold persoonlijke uitnemendheid, maar een buiten hen als personen liggende, door beiden gelijkelijk te erkennen, maatstaf van handelen. Dus sprak onze Heiland daarmede uit, dat Hij thans, evenals ook Johannes, niet optrad noch handelde naar persoonlijke gesteldheid, noch als individueel persoon, beschouwd buiten verband met over Hem heerschappij hebbend gezag, maar daarentegen juist in hoedanigheid van lasthebber, van door God bevolene, als Een, die, evenzeer als Johannes, had te gehoorzamen aan een van Hoogerhand gegeven gebod, dat ook Hem aanging, zoowel als Johannes; zoodat Hij, afgezien van alle verschil in persoonlijke hoedanigheid, en daargelaten Zijne persoonlijke grootheid en heerlijkheid, boven die van Johannes, *in het punt van gehoudenheid om naar het bevel Gods te handelen,* bepaald ook met betrekking tot Johannes' doop, met dezen als gelijke samengenoemd kon worden in het woord *ons* (vgl. daarentegen Joh. 20 : 17).

Dit wordt bevestigd door 's Heeren woord: laat *nu* af; d. w. z. laat voor dit oogenblik af. Onuitgesproken ligt daarin: eens zal het anders zijn. Thans heb Ik Mij door u, hoewel Mijn mindere als persoon en naar beteekenis, te laten doopen, alsof gij de hoogere, en Ik de geringere zou zijn. Maar deze verhouding is slechts tijdelijk. Zij geldt alleen voor nu. Straks wordt het anders. Zoo wijst onze Heiland door Zijn gebruik van *ἄρτι* = nu, op het

voorbijgaande van wat toen was. En waar Hij als Persoon ook toen reeds verreweg de Meerdere van Johannes was, en niet eerst later Johannes zou komen te overtreffen in Persoon, vrij-zijn van zonde, bekwaamheid, gaven en heerlijkheid, daar kan datgene, wat toen wel was, maar toch geen duurzaam bestand had, niet gelegen hebben in iets persoonlijks, doch moet het gezocht worden in hunne onderlinge verhouding. Deze was thans zoo, dat Johannes, hoewel van noode hebbende, door den Heere gedoopt te worden, toch zelf den Heere doopen moest. Zij zoude echter gewijzigd worden, zoodat, Wie de Meerdere was, later ook als de Meerdere openbaar zou worden, in positie, in arbeid, in heerschappij, in ontvangst van dienst en eere.

Op tweevoudige wijze alzoo; n.l. door Zijne samenvatting van zichzelven met Johannes in Zijn: aldus betaamt *ons*; en door het drukken op het voorbijgaande van het tegenwoordige, met Zijn zeggen: laat *nu* af; geeft de Heere te kennen, dat Hij daarmede, dat Zijn Zich door Johannes liet doopen, handelde, en wist te handelen, als Dienaar Gods, als Gehoorzame, als Zichzelven-vernederende, Die, ofschoon tijdelijk en voorbijgaand, den geringere als schijnbaar Zijn hoogere tegenover Zich liet handelen, uit oorzaak van Gods bestel en bevel, om Zelf als behoeftig, onderworpen, nietig en gering op te treden; vgl. Philip 2 : 8; Joh. 6 38; 4 34.

Waartoe dit dienen moest, of in welk opzicht het gold, deed onze Heiland uitkomen, toen Hij verder sprak van een *vervullen van alle gerechtigheid.* Wat Hij daarmede bedoelde, kunnen wij verstaan, als wij bedenken, dat Hij tot die *πᾶσα δικαιοσύνη* = alle gerechtigheid, en hare vervulling, blijkbaar ook rekende: eenerzijds het bedienen van den doop door Johannes, andererzijds het ontvangen van dien doop, ook door Hem Zelven. Nu heeft de Heer Zich over dien doop van Johannes niet onduidelijk uitgesproken. In de eerste plaats wel alzoo, dat Hij dien doop beschouwde als een Goddelijke verordening. In Zijn antwoord aan Johannes, en in Zijn zoeken, en daarna ontvangen, van dien doop, ligt dat reeds opgesloten. Maar voorts heeft de

Heere het later ook tegenover Zijne bestrijders, die ook verwerpers van Johannes waren, te kennen gegeven, door Zijne wedervraag aan hen, of de doop van Johannes uit den hemel was, of uit de menschen? Math. 21 : 25; Marc. 11 : 30; Luc. 20 : 4. Vervolgens kan het afgeleid worden uit Zijne lofspraken ten aanzien van Johannes, dien Hij ook den Dooper noemt, Math. 11 : 11, 12; Luc. 7 : 33; vgl. Math. 17 : 12, 13; 11 : 10; Luc. 7 : 27; Joh. 5 : 33-36. Bovendien heeft Hij het karakter van dien doop doen uitkomen in Zijn woord in Luc. 7 : 29, 30. Blijkbaar toch wil de Heere daar zeggen, dat de Pharizeën iets goeds, hetwelk God in Zijne genadebeschikkingen over hen vastgesteld had, vgl. Luc. 1 : 16, 17; 3 : 3, verhinderd hebben zich ten aanzien van henzelven door te zetten, door zich niet door Johannes te laten doopen. — Uit een en ander blijkt dus, dat wij onder het woord *gerechtigheid,* in 's Heeren mond, te verstaan hebben de aanduiding niet maar van eene rechtsverordering als zoodanig, door God gesteld, die niets dan enkel eene regeling van rechten en plichten bevatten zoude, en waarin louter het recht zonder meer, ius qua tale, iustitia los van andere hoedanigheden, heerschappij voeren zoude; maar met het rechtsbegrip worden hier verbonden gedacht de goedheid en de barmhartigheid en de liefde Gods, die des zondaars heil zoeken en bewerken. Onze Heiland doelt met het woord *δικαιοσύνη* = gerechtigheid, nu op eene beschikking van heil, en tot begenadiging, bekeering, verlossing, redding, welke God getroffen had; en waarin wel ook Zijn recht verkreeg, wat het vorderen mocht, maar waarbij inzonderheid ook Zijne ontferming werkzaam was, die den weg ter behoudenis en tot genieting Zijner zaligende gemeenschap voor zondaren ontsloot. Vgl. ook Cremer-Kögel, *Bibl-theol Wörterb. d-Neutest. Gräc.* 10, Aufl., 1915, S. 316: „da vielmehr d-Begriff d . *δικ* auch dort", t. w. Matth. 3 : 15, „d-Heilsveranstaltung u. Heilsordnung Gottes meint, die in d-Forderung d. Busstaufe zu sehen ist." Trouwens bedoelde Johannes' zending door God, en zijne werkzaamheid, ook juist de

redding van Israëls volk, door zijne bekeering tot, en geloovige aanneming van, en hartelijke overgave aan, den Messias, Die komen zou; Jes. 40 : 3; Mal. 3 : 1; Luc. 1 : 13-17; 68-79.

Met Zijn antwoord aan Johannes sprak de Heere dus uit, dat Hij Zich vernederde, om ook Zelf als gering en behoeftig, en als ware Hij een zondaar, te verschijnen, en den doop der bekeering door Johannes aan Zich te laten toedienen, ten einde Gods heilsbeschikking tegenover Israël, ook in Johannes' zending en arbeid, haar eisch mocht ontvangen. Dienen wilde Hij, Zich in gehoorzaamheid onderwerpen, als de mindere van Johannes, en de gelijke van zondaren, optreden, met het oog op, en ten behoeve en tot vervulling van, Gods heilsbestel, zooals dat, voor Israël en de wereld, mede in Johannes' geboorte, prediking en arbeid, gegeven, verordend, geopenbaard was.

En dat heilsbestel wilde Hij Zijnerzijds in alles tot zijne volheid doen komen, die Goddelijke beschikking tot behoudenis en zaliging van Israël en van wat zondig was, in den weg van bekeering, en door Gods begenadiging, in haren ganschen omvang, en in elk harer bepalingen, haar beslag doen ontvangen; gelijk Hij dat weten doet door Zijn spreken van het vervullen van *alle* gerechtigheid, d. i. van die zoodanig zich nu openbarende, liefdevolle, barmhartige, heilzoekende, gerechtigheid Gods, in elk harer vorderingen te Zijnen aanzien. „Jesus spricht damit den Entschluss aus, sich allem, was in Israël von Gott und Rechts wegen gilt, unterzuordnen, und auch diejenigen Rechtsordnungen, welche die Sünden des Volks, an welchen er persönlich keinen Anteil hat, zur Voraussetzung haben, als ein Glied dieses Volkes zu erfüllen", Th. Zahn op Matth. 3 : 15.

In Zijn antwoord aan Johannes doet de Heere ook doorschemeren, in welke zielsgesteldheid Hij dat heilsbestel wilde dienen. Hij spreekt toch van: *οὕτως γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν* = want aldus betaamt ons. Hij gebruikt niet *χρή* (= het is noodig of plicht, het behoort, b.v. krachtens gebruik, of

vanwege den eisch der samenleving en onderlinge verhoudingen), welk woord trouwens ook maar eenmaal in het N. T. voorkomt, Jac. 3 : 10. Ook bezigt hij niet *χρείαν ἔχομεν*, dat een noodig hebben of vereischt worden uit persoonlijke gesteldheid of behoefte aanduidt, vgl. Matth. 3 : 14 ; 6 : 8 ; 9 : 12 ; 14 : 16 ; 21 : 3 ; 26 : 55 ; Marc. 2 : 25 ; Luc. 10 : 42 ; 15 : 7 ; Joh. 2 : 25 ; 13 : 10 ; Hand. 2 : 45 e. a. Evenmin spreekt hij van eene *ἀνάγκη*, of een *ἀναγκαῖον*, dat eene noodzakelijkheid of moeten door omstandigheden uitdrukt, vgl. Matth. 18 : 7 ; Luc. 14 : 8 ; — 23 : 17 ; — Rom. 13 : 5 ; I Cor. 7 : 26, 37, 9 : 16, e. a. ; Hand. 13 : 46 ; II Cor. 9 : 5 ; Philip. 1 : 24 ; 2 : 25, e. a. ; en dat van onzen Heiland voorkomt in Hebr. 8 : 3. Ook koos hij niet *ὀφείλομεν*, dat een schuldig zijn, en alzoo een moeten, krachtens schuldige verplichting te kennen geeft, vgl. Matth. 18 : 28 : 23 : 16, 18 ; Luc. 7 : 41 ; 11 : 4 ; 16 : 5 ; 17 : 10 ; Joh. 13 : 14 ; 19 : 7 ; Hand. 17 : 29 ; Rom. 13 : 8 ; 15 : 1, 27 ; I Cor. 7 : 36 ; 9 : 10 ; 11 : 7, 10 ; II Cor. 12 : 11, 14 ; Eph. 5 : 28 ; II Thess. 1 : 3 ; Hebr. 5 : 12 ; I Joh. 2 : 6 ; 3 : 16 e. a., en van onzen Heiland gezegd wordt in Hebr. 2 : 17. Zelfs het woord *δεῖ* = het moet, liet Hij thans ter zijde, hoewel Hij dit woord herhaaldelijk in betrekking tot Zichzelven en Zijn werk bezigde : Matth. 16 : 21 ; 26 : 54 ; Marc. 8 : 31 ; Luc. 2 : 49 ; 4 : 43 ; 9 : 22 ; 13 : 16, 33 ; 17 : 25 ; 19 : 5 ; 22 : 37 ; - 24 : 7 -, 26, 44 ; Joh. 3 : 14 ; - 4 : 4 - ; 9 : 4 ; 10 : 16 ; 12 : 34 ; - 20 : 4 -. Het geeft een opus est = het is noodig, te kennen, eene necessitas = noodzakelijkheid, welke in den aard eener zaak ligt, Joh. 3 : 30, of die in de gesteldheid der dingen, Matth. 26 : 35 ; Hand. 27 : 21, of in het verband tusschen middel en doel, Luc. 12 : 12 ; Hand. 9 : 6 ; Joh. 3 : 7, of in wet, ambt, billijkheid, Luc. 22 : 7 ; Joh. 4 : 20, 24 ; Hand. 24 : 19 ; - Eph. 6 : 20 ; Col. 4 : 4 ; II Tim. 2 : 24 ; vgl. ook Luc. 4 : 43 ; Joh. 9 : 4 ; 10 : 16 ; - Matth. 18 : 33 ; Hand. 5 : 29, of in Gods raadsbesluit, Matth. 17 : 10 ; 24 : 6 gelegen is. Het „bezeichnet einen Zwang irgendwelcher Art”, E. Preuschen, *Vollst. Gr. Deut. Handw. z. d. Schr. d. N. Test.* u. s. w., 1910, sub. voce,

Kol. 252. Doch onze Heiland koos nu een woord, dat in het Grieksch werd weergegeven door πρέπον ἐστὶν = betamelijk is het. Het woord πρέπειν = betamen, wordt eenmaal zelfs van God gezegd, Hebr. 2 : 10, en op eene andere plaats ook nog gebruikt om den Middelaar Gods en der menschen, den Hoogepriester, Dien wij noodig hebben, Hebr. 7 : 26; doch voorts wordt het gebezigd ten aanzien van menschen, om welvoegelijkheid uit te drukken, I Cor. 11 : 13 ; Eph. 5 : 3; I Tim. 2 : 10; Tit. 2 : 1. Er wordt dus mede aangegeven een betamen met het oog op voegzaamheid, of schoonheid, of heerlijkheid, een behooren vanwege harmonische samenstemming, of hoogste majesteitsschittering (Hebr. 2 : 10).

Met de uitdrukking πρέπον ἐστίν wordt dus nu, in onderscheiding van de andere besproken uitdrukkingen, aangeduid, dat onze Heiland den doop door Johannes zocht en vroeg en ontving, omdat Hem zulks betaamde krachtens Goddelijke ordening, doch dat Hij hem niet noodig had uit persoonlijke behoefte, noch hem onderging vanwege eenige noodzakelijkheid, welke Hem gedwongen zou hebben, maar dat Hij door Johannes gedoopt wilde worden, omdat God het alzoo, tot bekeering en behoudenis Zijns volks, in Zijne wijze, barmhartige, rechtvaardige, het heil van zondaren zoekende en bewerkende, beschikking besteld en verordend had, en terwijl Hij hierbij gansch vrijwillig, ongedwongen, met eigen innerlijke begeerte handelde, een welgevallen hebbende in dit heilsbestel Gods, Ps. 40 : 9; vgl. Joh. 10 : 17, 18; Matth. 26 : 53.

In verband met dit laatste moet nog ook acht gegeven worden op het ἄφες ἄρτι = laat nu af. Dat is een bevel. Er spreekt hoogheid, machtsbevoegdheid uit. Daarmede wordt afgeweerd, en wel als met kracht, als met zekere heilige verontwaardiging, als met volle zielsenergie. Johannes toch was den Heere tegengetreden met zijn zeggen : mij is noodig van U gedoopt te worden, en komt Gij tot mij ? De samenstelling διεκώλυεν = weigerde zeer, wekt het vermoeden, dat Johannes met eenige inspanning getracht heeft,

den Heiland van Zijn voornemen, Zich door hem te laten doopen, áf te brengen; terwijl het imperf. te kennen geven kan, dat hij zijne poging ook niet dadelijk opgaf. Nu lag in dien tegenstand van Johannes voor den Heere eene verzoeking. Wist toch onze Heiland ook wel Zelf, dat Hij voor Zich aan Johannes' doop geene behoefte had, en dat Johannes, wat zondeloosheid, rijkdom van gaven, en beteekenis aanging, verre Zijn mindere was, zoo werd niettemin door Johannes' verzet en tegenspraak dat verschil als met nieuwe kracht en scherpte voor 's Heeren bewustzijn geplaatst, tengevolge waarvan wederom met nadruk aan Hem de vraag gesteld werd, of Hij de zelfvernedering, welke voor Hem in dien doop met hetgeen er alles voor Hem mede samenhing, lag, wel zoude blijven willen? Of Hij ze maar niet vermijden zoude? Of Hij Zijn aanvankelijk voornemen, om in den weg van zelfverloochening tot in den dood, als dienstknecht van Gods genadebestel tot redding van schuldigen en verlorenen op te treden, maar niet zou opgeven? Doch als met innerlijke verontwaardiging en heiligen toorn weert de Heere die verzoeking, waarvan Johannes wel geen vermoeden gehad heeft, dat zij feitelijk in zijn daad en woord van tegenstand opgesloten lag (vgl. ook Matth. 16:22, 23), af met Zijn korte bevelende: *ἄφες ἄρτι*. En alzoo komt ook daarin aan het licht, dat Hij niet alleen met volle bewustheid, maar ook met volle beslistheid, dezen weg van zelfvernedering tot in den dood als dienstknecht van Gods genadig bestel tot heil van zondaren, verkiezen bleef, zoodat ook geen verzet van de uitnemendsten en hoogsten Hem daarvan kon afbrengen, en zelfs niet in staat was, om Hem in die keuze ook maar een oogenblik aan het wankelen te brengen. Gewillig aanvaardde Hij die zelfvernedering in vollen omvang, en bleef Hij haar verkiezen en ingaan, met innerlijke begeerte om den wille Gods te doen, en het werk der verlossing te volbrengen, ongedwongen, naar Gods heilsverordening.

Dat Zijn zoeken en ontvangen van den doop door Johannes, metterdaad deze beteekenis voor Hem had, n.m.l.

van de feitelijke aanvaarding van zoodanige strekking hebbende Zelfvernedering, wist onze Heiland uit hetgeen de H. Schrift aangaande Johannes' persoon en werk had geprofeteerd. Ook wist Hij dat uit hetgeen de H. Schrift omtrent Hemzelven als komenden Knecht des Heeren, en slachtoffer voor de zonden, eeuwenlang door woord, symbool, en type, aangekondigd en voorafgeschaduwd, voorzegd en geteekend, had; vgl. Joh. 5 : 39, 46, 47; Luc. 24 : 27, 44; Joh. 2 : 19; 3 : 14; Matth. 12 : 40; Luc. 22 : 37; 2 : 46, 47; Joh. 7 : 15. Hij wist het bovendien uit de symbolische beteekenis van den doop zelven, dien Hij door Johannes ontvangen zou, ook nog daargelaten de prediking van Johannes in verband met dien doop. Waar die doop eene wassching was, sprak hij van onreinheid, en wel van algeheele onzuiverheid, omdat die wassching aan den geheelen persoon voltrokken moest worden. Ook verzinnebeeldde die doop de wegneming dier onreinheid; want men daalde in het water af, niet om er in te blijven, doch om er weer uit op te komen: hij sprak niet van een verzinken en verdrinken in het water, maar van eene reiniging door het water. Doch hij stelde voor, dat die reiniging slechts geschieden kon door een afdalen in den dood, waar hij een onderdompeling onder het water was. Maar vervolgens wees hij ook aan een gereinigd opkomen in en tot een nieuw leven, omdat men, na de indaling in het water, ook wederom daaruit opklom, om daarna voor zijn geheele leven gedoopt te zijn, en nimmermeer behoefte aan hernieuwden doop te hebben.

Onze Heiland, Die de sprake der natuur in haren zin voor het koninkrijk der hemelen en ten aanzien van Hemzelven als den Koning daarvan, verstond, vgl. Matth. 4 : 19; Joh. 10 : 11; 15 : 1, e. a., en Die de schaduwachtige beteekenis van Israëls offerdienst, instellingen, leidende personen en geschiedenis, doorzag, heeft ook de symbolische gedachte van den doop wel gevat in hare gansche volheid. En dus heeft Hij daaruit ook wel gezien, dat Hij, dien doop overeenkomstig Gods heilsordening door Johannes'

dienst voor Zichzelven aanvaardende en ontvangende, hoewel in Zichzelven rein, alzoo, in den weg van Gods heilsbeschikking over Zijn volk, voor God kwam te staan als een onreine, Die geheel met de verkeerdheid der zonde beladen was, zoozeer, dat Hij er mede, en er voor, moest afdalen in den dood, om alzoo reiniging te bekomen en te bewerken, en als tot nieuw leven en onverdonkerbare heerlijkheid zoowel te brengen als te komen.

Het wezen, de wijze, en den gang, van Gods verlossingswerk van Zijn volk door Hem, heeft onze Heiland, in Zijne ontvangst, naar Gods ordening, van den doop, als uit Johannes' hand, klaar doorschouwd.

Maar daarom was ook Zijn komen tot, en vragen om, en ontvangen van, den doop, de bewuste, gewilde, feitelijke, openlijke aanvaarding door onzen Heiland van het verlossingswerk, zooals Hij dit, tot redding van Gods verkorenen, zoude moeten volbrengen.

Had Hij, eenmaal in het vleesch gekomen en uit Israël geboren, aan Israëls huiselijke, maatschappelijke, en Godsdienstige leven kunnen deelnemen, zonder dat daarbij het onderscheid tusschen Hem en de anderen zich met noodzakelijkheid op den voorgrond drong, waardoor Hij tot eene albeheerschende, Zijn ganschen levensloop bepalende, beslissing genoopt werd; en ging het bij al het andere (opgaan ten feest, deelnemen aan het Paaschlam, komen in de synagoge, verrichten van arbeid, aanzitten bij maaltijden, enz.) als in de sporen van het gewone, gezamenlijke volksleven; met den doop van Johannes kwam verandering ook voor Hem. Die doop was iets bizonders, dat vroeger nog niet was geweest, eene geheel bizondere beteekenis had, terwijl elk Israëliet persoonlijk en afzonderlijk te zijnen aanzien eene keuze moest doen, zoodat ook vele Israëlieten, en bepaald wel Israëls leidslieden, hem weigerden te ontvangen, Luc. 7 : 30; Matth. 11 : 18; 21 : 25. Bij dien doop moest het dus ook voor den Heere Christus komen tot persoonlijke positieneming. En daaromtrent kon Zijne persoonlijke gesteldheid niet buiten beschouwing blijven. Naar

Zijne persoonlijke hoedanigheid had juist Hij niet noodig, Zich door Johannes te laten doopen, en miste die doop juist beteekenis voor Hem. Dientengevolge moest die doop voor Hem een andere beteekenis krijgen: met het oog op Zijn Persoon, en vanwege Zijn vrij-zijn van alle zonde. Waarom het aanvaarden van dien doop voor Hem, als Zone Gods en zondeloos mensch, niet zijn kon de erkentenis van eigen schuld en onreinheid, om welke Hij verdiend zou hebben, den dood integaan, en van welke Hij door Gods genade vergeving ontvangen zou, en behoudenis verkreeg, als Hij Zijne doodschuld zou belijden, en tot Gods genade smeekende de toevlucht nam; maar integendeel was voor Hem de ontvangst van dien Johannes' doop juist de symbolische aanvaarding van zoo schrikkelijke zondeschuld, dat Hij er den dood om zou moeten sterven; met de zinnebeeldige verklaring tevens, dat Hij bereid was, om Zich tot in den dood te vernederen vanwege die door Hem op Zich genomen zonde.

Tevoren was daar geene zaak geweest, welke van zoo eigenaardige beteekenis was, dat onze Heiland er door genoodzaakt werd, om Zich openlijk te verklaren. Het was toen m. m. met Hem soortgelijk als met Adam en Eva in den hof van Eden. Aan dezen onbrak gelegenheid, waarbij zij genoodzaakt werden om te openbaren, of zij met volle bewustheid en beslistheid voor God wilden buigen. Doch aan den boom der kennis des goeds en des kwaads werden zij tot die openbaring genoopt. Soortgelijk kwam voor onzen Heiland met Gods verordening aangaande het Israëlitische volk van Johannes' doop, de instelling, waaromtrent Hij openlijk betoonen kon en moest, door Zijne al of niet aanvaarding ervan, of Hij, nu tot volle ontwikkeling als mensch gekomen, Zijn van God Hem bestelde Messiaswerk, tot welks verrichting Hij in de wereld gekomen was, aanvaardde. Nimmer was onzes Heilands begeerte anders geweest. Maar met Gods instelling van Johannes' doop ontving Hij van Godswege gelegenheid, en werd Hij door God geroepen, om nu

openlijk het Messiaswerk op Zich te nemen en aan te vangen. In eene opzettelijke daad, welke Hij, krachtens Gods verordening van den doop door Johannes, verrichten moest, op de eene of op de andere wijze, moest en kon Hij zich thans verklaren aangaande den Messias-arbeid, voor welks uitvoering Hij nedergedaald was op aarde, en Zich bekleed had met onze menschelijke natuur.

Die instelling door God van Johannes' doop heeft het hoogtepunt harer beteekenis dus in de strekking, welke zij voor den Heere Christus Zelven had, ten aanzien van Zijne vrijwillige en openlijke aanvaarding van Zijn werk als Messias: voor Zijne gewillige, daadwerkelijke verbinding met Gods te verlossen volk, en voor Zijne op Zich neming van hunne zonden, om er Zich reeds nu zinnebeeldig mede te vernederen tot in den dood, ten einde alzoo de zonde te niet te doen, dat volk tot nieuw leven te doen komen, en Gods genade in volle heerlijkheid te laten uitschitteren, Eph. 1 : 5, 6.

De instelling en de beteekenis van dien doop door Johannes trekken zich geheel samen om den Heere Christus, inzoover als die Johannes' doop moest dienen om het Israëlietisch volk op zijn van God gezonden Messias voor te bereiden en hen Hem geloovig te doen ontvangen en aannemen; en inzoover als hij aan Johannes gelegenheid gaf, om den van God gekomen Messias te leeren kennen, teneinde Hem daarna aan het volk voor te stellen, Joh. 1 : 31, 33.

Maar de instelling en de beteekenis van dien Johannes' doop hadden nog specialer haar middelpunt in den Heere Christus Zelven, door hetgeen die doop voor Hemzelven was: n.m.l. de van God Hem aangewezen of gestelde gelegenheid of zaak, om te haren aanzien in eene persoonlijke, den enkeling betreffende, zinnebeeldige handeling, opzettelijk en vrijwillig, te doen aan het licht treden, dat Hij den arbeid, door Gods genadebestel noodig tot verlossing van Zijn verkorenen, op Zich nam en aanving.

Tot recht verstand van hetgeen onzes Heilands doop naar

Zijne eigen overtuiging voor Hem was, dienen wij ook acht te geven op de tijdsopgave van dien doop. Lucas schrijft desaangaande: *ἐγένετο δὲ ἐν τῳ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος* = en het geschiedde, toen al het volk gedoopt werd, en Jezus (*ook*) gedoopt was, 3 : 21. Hij geeft daarmede te kennen, dat de doop van het volk in zijn geheel, voorafging aan den doop van onzen Heiland. Dat wil niet zeggen, dat toen reeds alle Israëlieten zich door Johannes hadden laten doopen. Want uit Luc. 7 : 30; 20 : 5; Matth. 11 : 18; 21 : 25; Marc. 11 : 31 zien wij, dat met name Israëls geestelijke hoofden zich nimmer tot Johannes hebben begeven om zijnen doop te begeeren en te ontvangen. Daarenboven wordt ons verhaald, dat na den doop van onzen Heiland niet alleen Johannes nog een tijdlang bleef doopen, maar dat ook onze Heiland Zelf, ofschoon niet met eigen hand, doch door Zijne discipelen, velen gedoopt heeft, Joh. 2 : 22—26; 4 : 1, 2. Doch *ἅπαντα τὸν λαόν* = al het volk, in Luc. 3 : 21 heeft een anderen zin. Het beteekent, dat reeds uit het geheele land, uit alle deelen van Kanaän, zoowel uit het noorden als uit het zuiden, en alzoo van het volk in zijne geheelheid, gelijk het uitgebreid was door het gansche land, talrijke scharen tot Johannes' doop gekomen waren, om dien te ontvangen. Johannes' persoon en optreden en prediking en doop waren reeds bij het gansche volk, en door het geheele land, bekend geworden. En dat niet alleen, maar ook waren zij door velen van het volk als geheel, en uit het gansche land, geloovig aangenomen. Menigten waren nog wel ongedoopt. Doch ook waren reeds talrijke scharen toegestroomd, om Johannes' doop te zoeken. Geen enkelingen waren het slechts, die zich lieten doopen, maar scharen, in groote menigten. En deze velen waren niet maar hoofdzakelijk uit éene stad, noch uit één enkel deel van het Joodsche land afkomstig, maar zij waren van overal uit Kanaän samengestroomd, uit alle landsdeelen, ook uit zeer verre plaatsen, zelfs uit Galilea en Nazareth, Joh. 1 : 37, 40, 44, 46; Marc. 1 : 9.

Johannes predikte in het Overjordaansche, Joh. 10 : 40,

dan hier, dan daar, Luc. 3 : 3, in eene onbewoonde streek, Marc. 1 : 4, die echter bij Judea gelegen was, en alzoo de woestijn van Judea heette, Matth. 3 : 1. Dientengevolge werd zijn optreden ook het eerst bekend in Judea, om daar eene volksbeweging te veroorzaken, Matth. 3 : 5; Marc. 1 : 5. Vanzelf nam het eenigen langeren tijd, voordat Johannes' machtige prediking ook in verder verwijderde, meer afgelegen streken, in Galilea met zijn verschillende steden en plaatsen, aan het volk ter oore kwam; en eer men daar hoorde, welk een toeloop hij kreeg uit Judea; zoodat daarna ook uit geheel Galilea, Bethsaida, Joh. 1 : 44, en Nazareth, Marc. 1 : 9, en andere plaatsen, het volk zich in talrijke scharen naar Johannes begeven kon, om van hem gedoopt te worden.

Doch toen op die wijze, en in dien zin, het geheele volk van Israël gedoopt was, kwam ook onze Heiland uit Nazareth tot Johannes, om van hem den doop te ontvangen. Dat dit de bedoeling van Lucas' zeggen is, valt ook daaruit af te leiden, dat hij in het voorafgaande deel van hdst. 3 geteekend heeft, hoe het scharen waren, die tot Johannes kwamen, Luc. 3 : 7, 10, 15, en hoe die scharen bestonden uit onderscheiden slag van menschen, verschillend naar innerlijk bestaan, naar bezitting, naar arbeid, naar leven, Luc. 3 : 7, 8, 11, 12, 14, 15. Gelijke voorstelling geven ook Mattheus en Marcus, door hunne beschrijving eerst van Johannes' optreden en gevolgrijken arbeid, Matth. 3 : 1-12; Marc. 1 : 4-8, en daarna van des Heeren komst tot, en doop door, Johannes.

De beteekeris hiervan, n.m.l. dat onze Heiland zich naar Johannes begaf, om door hem gedoopt te worden, toen in bovenaangegeven zin „al het volk" den doop van Johannes ontvangen had, is deze. Naar het woord des Heeren zou de voorlooper van den Messias het volk op Zijne komst voorbereiden, Mal. 3 : 1; 4 : 5, 6; vgl. Luc. 1 : 16, 17, 76, 77; Jes. 40 : 3. Dus moest Johannes zijn arbeid voor een aanmerkelijk deel verricht hebben, voordat de Messias zelf begon op te treden. Daarna moest dan

nog eenige tijd volgen om het volk op den Messias als reeds gekomen, Joh. 1 : 26, te wijzen, Joh. 1 : 29, 36. Maar Johannes' arbeid, om het volk op de komst van den Messias voor te bereiden, moest, aleer de Messias Zelf Zich als zoodanig openbaarde, voor een goed deel ten einde gebracht zijn. Het volk als geheel moest vóór die openlijke Messias-verschijning van Zijne ophanden zijnde komst gehoord hebben, en ook tot verootmoediging geroepen, en voor zoover het Gods genade in Johannes' zending niet verwerpen wilde, tot bekeering gebracht zijn. Dat kon slechts blijken uit den toeloop van het gansche volk, d. w. z. van vele volksgenooten uit het gansche land, tot Johannes' doop. En toen nu ook uit Galilea, en uit onderscheiden plaatsen in dit noordelijke deel van Kanaän, niet weinigen tot Johannes' doop toestroomden, en alzoo de volksbeweging van Johannes' prediking uitgegaan, zich ook als tot de afgelegenste deelen van het Israëlietische land bleek uitgebreid te hebben, waarmede dus het volk als volk en in zijn geheel opgeroepen was, Zijn Messias te ontvangen, en gelegenheid verkregen had, zich te bekeeren, en voor een goed deel ook metterdaad door ontvangst van Johannes' doop zijne zonden beleden, en zijn verlangen voor het Messiaansche heil geopenbaard had, was daarmede voor onzen Heiland het oogenblik aangebroken, om openlijk op te treden, en Zich als den gezonden en gekomen Messias bij het volk door Johannes te laten inleiden en voorstellen.

Dientengevolge handelde onze Heiland ook inzake de keus van oogenblik, om uit Nazareth uittegaan, teneinde Zich door Johannes te laten doopen, niet willekeurig, maar overeenkomstig de aanwijzing der profetie aangaande Zijne komst en Johannes' werkzaamheid. Daarmede in verband was het ook van beteekenis, dat Johannes niet in de nabijheid van onzes Heilands woonplaats doopte, maar dat er tusschen het arbeidsterrein van Johannes en de woonplaats onzes Heeren een betrekkelijk groote afstand was; en dan voorts ook zoodanig, dat Johannes werkzaam was in of nabij het belangrijke Judea, waarin het middelpunt van het volks-

leven gevonden werd, maar onze Heiland in het gering geachte Galilea, vgl. Joh. 7 : 52, en in het niet gunstig bekende Nazareth, vgl. Joh. 1 : 46, woonde; vgl. ook Matth. 4 : 12—16. Aldus toch werd het heengaan des volks uit de verwijderde plaatsen, om zich door Johannes te laten doopen, vergemakkelijkt. Men moest in die richting trekken, en langs die wegen, welke men gewoon was te gaan; en naar die provincie, waarin het hart van het volksleven klopte. En wanneer alverder uit de verste plaatsen velen opgetrokken waren naar Johannes' doop, kon daaruit afgeleid worden, dat het volk alszoodanig Johannes' boodschap gehoord, en geloovig aangenomen had. Daarmede was dan a. h. w. het sein gegeven aan onzen Heiland, dat Hij Zich nu tot den voor Hem bestemden arbeid gereed te maken, en dien aantevangen had.

Te meer klemt dit nog, waar onze Heiland thans dertig jaar oud geworden was, Luc. 3 : 23; op welken leeftijd de Levieten, naar Gods ordening, hun dienstwerk beginnen moesten uitteoefenen, Num. 4 : 2, 3, 22, 23, 29, 30, 34 35, 38, 39, 42, 43, 46, 47, althans wat betrof het dragen van den tabernakel met zijn toebehooren, door de woestijn. Wordt in Num. 8 : 24 van de Levieten gezegd, dat zij van 25 jaar oud en daarboven inkomen zouden om den strijd te strijden in den dienst van de Tent der samenkomst, dan merkt C. F. Keil in zijn *Commentar* bij deze plaats op: „Der Transport der Stiftshütte erforderte volle Manneskraft, daher das höhere Alter von 30 Jahren, wogegen die Dienstgeschäfte bei der ruhenden Stiftshütte leichter waren und vom 25sten Jahre an geleistet werden konnten", 2 Aufl. S. 225. Vgl. ook I Kron. 23 : 6, 24—32, 25, 26. Die vaststelling van den 30-jarigen leeftijd der Levieten als het beginjaar om den Tabernakel en zijne deelen door de woestijn te dragen, kon als Goddelijke aanduiding gelden voor en aangaande den Messias, op welken leeftijd Hij Zijnen zwaren last als metterdaad omhoog te heffen, en op Zijne schouderen te nemen had.

Bovendien was ook David, wiens groote Zoon Hij was, en die in zijn koningschap Hem voorafschaduwde, 30 jaren oud geweest, toen hij koning werd, II Sam. 15 : 4.

Zijne 30-jarige leeftijd, gezien in het Schriftlicht van Davids koning-worden op gelijken leeftijd, vgl. Matth. 12 : 3, 4; 22 : 41—45, alsmede gezien in het licht van Gods ordening voor de Levieten betreffende het dragen van den Tabernakel door de woestijn; en die leeftijd genomen in verband met het feit, dat nu reeds het Israëlitische volk als geheel, ook in Galilea en Nazareth, Johannes' optreden vernomen, en aan diens prediking gehoor gegeven had, en zich door hem òf had, òf ging, laten doopen, heeft voor onzen Heiland Goddelijke kennisgeving mogen zijn, dat Hij nu henen te gaan had, om ook Johannes' doop te ontvangen, en daarmede Zijnerzijds vrij en gewillig, openlijk en zinnebeeldig, metterdaad als Messias optetreden, en het ter verzoening en verlossing noodige heilswerk aan te vatten.

Alzoo kwam onze Heiland dan uit Nazareth, en ving Hij, door Zijne doopontvangst uit Johannes' handen, Zijn plaatsbekleedend verlossingswerk aan, doch niet in eene gemoedsstemming als van Simson, Richt. 16 : 20, maar, zooals Lucas uitdrukkelijk zegt, biddende, Luc. 3 : 21, d. i. zielsgemeenschap oefenende met den Vader. Hij handelde niet als in eigen kracht, naar eigen overleg, zonder voortdurende gebedsgemeenschap met den Vader, doch in afhankelijkheid van den Vader, met het zielsoog steeds op Hem gericht, ootmoedig en onderworpen, hoezeer gewillig, vrij, en met lust.

In verband met al het vorige gaat het dan, ook daargelaten andere overwegingen, niet aan, om het zich zoo te denken, dat onze Heiland naar Johannes' doop henenging, zonder volkomen innerlijke zekerheid, dat hij de Messias was; zoodat Hij eerst bij Zijnen doop, door het nederdalen des H. Geestes op Hem, en door des Vaders stem uit den hemel tot en aangaande Hem, de ontwijfelbare gewisheid bekomen zou hebben, dat Hij de van ouds beloofde Heiland was; gelijk b.v. Dr. David Foster Estes het zou willen voorstellen, die schrijft: „When, then, the desert prophet begins to proclaim the kingdom as near and to plunge the throngs beneath the Jordan, not merely in

penitence but still more as pledging themselves to the kingdom coming soon, must he no go forth in confident faith that he is the king? Then, as he prays, come the heavenly voice and the descending dove, tokens useless to a divine consciousness, but who can say how needful and precious to him who was our brother in faith as well as our example in service?" in *Bibliotheca Sacra*, July, 1917, art. *Contents of the consciousness of Jesus*, p. 374. Vgl. ook Dr. P. Feine, *Theol. d. N. Fest*[2], S. 114: „Wir müssen also den Sinn der Taufstimme zu ermitteln suchen. Das ist auch deshalb geboten, weil der geschichtlichen Uberlieferung zufolge die Jordantaufe der Durchbruch des messianischen Bewusstseins Jesu gewesen ist. In welchem Sinn ist sich Jesus damals bewusst geworden, der Sohn Gottes zu sein?"

Indien toch anders Johannes' tegenstand en tegenspraak Hem wellicht tot twijfel aan Zijn dan vermeende of vermoede Messiasschap hadden kunnen brengen, kan daarentegen uit Zijn kort, bevelend antwoord aan Johannes blijken, dat Hij vrij was van elke zweem van aarzeling, en dat Hij volkomen zeker was van Zijne zaak; terwijl Hij Zich evenals en met Johannes dienstknecht Gods wist, tot heil des volks, ook in weerwil van Zijne persoonlijke uitnemendheid boven Johannes. Mede uit den tijd, op welken Hij naar Johannes ter doopontvangst henenging, was het zichtbaar. En H. Schrift met doopssymboliek gaven daarenboven aan onzen Heiland duidelijk kennis, wat dit Messiaswerk voor Hem medebracht.

Toch volgt uit deze heldere en stellige kennis, van Zichzelven als door God gezonden Messias, en uit Zijne kennis aangaande den inhoud van het voor Hem bestemde Messiaswerk, niet, dat alzoo de zichtbare nederdaling des H. Geestes en de hoorbare toeroeping met Gods eigen stem, voor onzen Heiland eigenlijk overbodig waren. Integendeel kunnen zij, bij deze opvatting van de beteekenis van Zijnen doop, en bij deze meening inzake Zijne bewustheid betreffende eigen Persoon en doop, in haar vollen zin, althans eeniger mate, nagegaan worden.

Vooreerst waren zij onmisbaar voor Johannes den Dooper, om hem, als met Goddelijke vergewissing, te doen weten, Wie de Messias was, Joh. 1 : 33, teneinde hij Hem daarna aan het volk bekend kon maken als gekomen, Joh. 1 : 26, en Hem persoonlijk zelfs kon aanwijzen, Joh. 1 : 29—36.

Daarmede in verband waren zij van groot gewicht voor het Joodsche volk, om dit stellige, op bizondere, wonderbare, onmiskenbaar-Goddelijke kennisgeving berustende, getuigenis van Johannes te kunnen bekomen.

Terwijl zij, door hare opteekening in de H. Schrift, ook voor 's Heeren kerk en geloovigen van alle volgende eeuwen, van blijvende waarde zijn.

Aan deze allen verzekerden en betuigen zij telkens weer als rechtstreeks van Godswege, dat Jezus is de Christus. de Gezondene Gods, gekomen om zondaren zalig te maken.

Maar ook voor den Heere Christus Zelven waren zij van hoog belang, hoewel dat belang, om niet nutteloos te wezen, niet noodzakelijk gezocht behoeft te worden in eene Goddelijke bekendmaking aan onzen Heiland van hetgeen Hij wel tevoren vermoed, doch nog niet met ontwijfelbare zekerheid geweten zou hebben, en waaromtrent dus de gedachte aan mogelijke vergissing bij Hem zoude hebben kunnen opkomen. Dat kunnen wij weten uit hetgeen ons verhaald wordt ter gelegenheid van 's Heeren verheerlijking op den berg. Zijne gedaante werd toen geheel veranderd, een schitterende glans straalde van Hem af, Matth. 17 : 2; Marc. 9 : 3, Mozes en Elia spraken met Hem van den uitgang, dien Hij te Jeruzalem zoude volbrengen, Luc. 9 : 30, 31. Doch toen deze twee daarna wederom henengingen, en onze Heiland met Zijne discipelen op de aarde achterbleef, zijnde gelijk Hij anders was, zonder die blinkende heerlijkheid, geschiedde er eene stem uit den hemel, die zeide: Deze is Mijn geliefde Zoon, in Denwelken Ik Mijn welbehagen heb; hoort Hem, Matth. 17 : 5; Marc. 9 : 7, 8; Luc. 9 : 34—36. Dat was evenmin eene Goddelijke toeroeping die strekken moest, om onzen Heiland met stelligheid te doen weten, wat Hij wellicht vrij sterk vermoed zou hebben, maar waar-

omtrent toch niet alle mogelijkheid van twijfel bij Hem uitgesloten zou zijn geweest. Integendeel wist hij toen wel zeker, dat Hij Gods Zoon en de beloofde Messias was. In wat voorafgegaan was, had hij dit duidelijk genoeg uitgesproken door Zijne woorden, en klaarlijk betoond door Zijne daden. Evenwel was nu die hemelsche toeroep toch niet nutteloos noch overbodig voor Hem, ondanks hij zoodanige beteekenis van vergewissing, en van wegneming van mogelijken twijfel, niet heeft kunnen hebben. Maar die hemelsche stem sprak hoorbaar Gods goedkeuring uit over onzen Heiland en Zijn doen. Hadden Mozes en Elia aan onzen Heiland voorgesteld, wat Hem te Jeruzalem wachtte, en welk een bang en smartelijk lijden ten doode Hij daar tegenging, toch aarzelde Hij niet, om dit lijden te blijven aanvaarden, hoewel Hij het had kunnen weigeren. Daarom week weer Zijne heerlijkheid, waarin Hij geschitterd had, en bleef Hij bij Zijne discipelen, terwijl Mozes en Elia ten hemel voeren. Daarover kwam toen de Goddelijke goedkeuring zich hoorbaar uitspreken. Vanzelf kon dit dienen, om onzen Heiland te sterken bij het tegengaan en in het ondergaan van wat Hem aangedaan zou worden, Het welbehagen des Vaders, dat Hem het heerlijkste was, was in dien weg Zijn deel. Dat mocht Hij alzoo, bij al wat Hem benauwen en smarten zou, weten.

Soortgelijk bij 's Heeren doop.

Maar tweemaal is zoodanig woord uit den hemel onzen Heiland toegeroepen: op den berg der verheerlijking, en bij Zijnen doop. De eene gebeurtenis kan dienen tot toelichting van de andere. Is het niet aan te nemen, dat het woord op den berg der verheerlijking noodwendig gediend zoude moeten hebben, om 's Heeren bewustzijn aangaande Zichzelven en Zijn werk te doen overgaan van, op vermoedenberustend, vertrouwen in door God gewerkte stellige wetenschap, dan behoeft ook niet verondersteld te worden, dat Gods toeroep bij den doop onzes Heilands de beteekenis zou moeten hebben van vaststelling uit de mogelijkheid van twijfel of vergissing in de onwankelbaarheid van

Goddelijke verzekerdheid, zou die toeroep niet overbodig wezen. Daar zijn wel andere beteekenissen, aan welke wij hierbij kunnen denken. Kon Gods woord tot onzen Heiland op den berg der verheerlijking dienen, om op bizondere wijze Zijne goedkeuring over onzes Heilands keus en doen te kennen geven, en alzoo onzen Heiland te sterken op Zijn weg van angst en pijn, waarom zoude het soortgelijke niet zoo kunnen zijn bij wat na 's Heeren doop geschiedde?

Daar was tusschen die twee gebeurtenissen zekere gelijkheid. Op den berg der verheerlijking werd het aanstaande lijden onzen Heiland voorgesteld. Toen verkoos Hij dat als opnieuw, welbewust, vrijwillig, ongeschokt, in weerwil van alles dat het, zooals Hem nu weer duidelijk medegedeeld was, voor Hem medebrengen zou. Daarover gaf God op zoo bizondere wijze Zijne goedkeuring te kennen, mede tot onzes Heilands sterking.

Met Zijnen doop deed onze Heere soortgelijken stap. Gewillig trad Hij daar, in den weg van Gods ordening en opdracht, op, om het Hem wachtende heilswerk metterdaad op Zich te nemen en aan te vangen, gehoorzaam, ongedwongen, welbewust, als met eigen persoonlijke keus en daad. Dat droeg des Vaders welbehagen weg. Het was geheel naar Zijnen wil. Daarin betoonde de Heere Christus Zich nu terstond en volkomen dien dienstknecht Gods, welke voor de uitvoering van Gods heilsraad noodig was, en gelijk God Hem gezonden en geroepen had. Deswege openbaarde de Vader daarover in daad en woord nu Zijne goedkeuring. En dit niet, alsof God tevoren in onzekerheid en afwachting had moeten verkeeren. Maar ook toen God alles geschapen had, zag Hij, dat het zeer goed was, Gen. 1 : 31. Hij verblijdt Zich in Zijne werken, Ps. 104 : 31, en toont Zijne gunst over hetgeen geschiedt naar Zijnen wil, Gen. 22 : 15-18; II Sam. 7 : 4-16. Hij vergeldt een iegelijk naar zijn werk, Ps. 62 : 13. Zou Hij Zich dan alzoo niet openbaren tegenover Zijnen Zoon? Hij heeft het gedaan in Diens opwekking uit de dooden, Hand. 2 : 32; 3 : 15; en door Hem te verhoogen aan Zijne rechterhand, Philip.

2 : 9-11. Maar Hij heeft ook reeds tevoren daarvan de blijken gegeven: Luc. 22 : 43; Joh. 12 : 28; Matth. 4 : 11. In dien zin nu hebben wij te verstaan, wat gebeurde op den berg der verheerlijking, en bij 's Heeren doop. Beide waren dat decisieve momenten, keerpunten in onzes Heilands leven op aarde, waarop Hij keuzen deed, en daden verrichtte, die Zijn geheele verdere doen beheerschen zouden: keuzen en daden van volle overgave Zijner ziel, en van Zelfvernedering ook tot den ondergang in angst en smaad en dood, om maar Gods heilswil te volbrengen tot verlossing Zijns volks. En daarom betoonde God daarover op zoo buitengewone wijze Zijn welgevallen.

Hij deed na onzes Heilands doop terstond den H. Geest op Hem nederdalen in zichtbare gedaante, Matth. 3 : 16; Marc. 1 : 10; Luc. 3 : 22; Joh. 1 : 33, 34, terwijl de H. Geest verscheen in de gedaante van eene duif; een vogel, die in de H. Schrift voorkomt als vredessymbool, Ps. 55 : 7; Ezech. 7 : 16; Hos. 11 : 11, als schoon, Ps. 68 ; 14, als beeld van liefde, Hoogl. 5 : 2, en van eenvoud of oprechtheid, Matth. 10 : 16, en van uitnemendheid, Hoogl. 6 : 9; 5 : 12; 2 : 14; Gen. 8 : 11, 12. Deze zichtbare verschijning des H. Geestes als eene duif verzinnebeeldde alzoo gelijk als in tastbaren vorm: vrede, gunst, welbehagen. Bovendien deed God van uit den hemel Zijne stem hooren, en dat met zulke heerlijke woorden.

Zakelijk en zinnebeeldig, zichtbaar en hoorbaar, gaf God aan onzen Heiland nu te kennen, hoezeer Hij de Messias was naar Zijn hart, gelijk Hij was opgetreden bij den doop. Door zegening en lofspraak betoonde Hij Hem nu Zijn welbehagen. Het was alles het blijk van Zijne volkomene en bizondere goedkeuring van onzes Heilands innerlijke zijn en uitwendige doen, ten aanzien van Zijnen doop; Gods daadwerkelijke, zinnebeeldige, zicht- en hoorbare proclamatie voor hemel, hel, en aarde, engelen, duivelen, en menschen, voor de gansche schepping met alle hare schepselen, van den Heere Christus als Zijn gezonden Messias, in Wien Hij al Zijn welbehagen had, naar Zijn

Persoon en naar Zijn doen; welke Goddelijke proclamatie voor onzen Heiland Zelven bizonder tot sterking voor Zijn Messias-arbeid geweest moet zijn.

Wij moeten derhalve de nederdaling des H. Geestes op onzen Heiland in de gedaante van een duif, en den hoorbaren toeroep Gods tot en aangaande Hem: Deze is Mijn geliefde Zoon, in Denwelken Ik Mijn welbehagen heb, in het nauwste verband nemen met onzes Heilands tevoren gezochten en ontvangen doop: dat is alles daarop het antwoord Gods uit den hemel, de zegening en bekroning. Het was a. h. w. de hemelsche vrucht, welke God aan onzes Heilands doen in den doop verbond. Inzoover was hier eenig verband als van oorzaak en gevolg. Onzes Heilands doen ging vooraf. Gods zegening volgde daarop bij wijze van vergelding. En zij verblijdde en bekrachtigde onzen Heiland.

Reeds uit den H. Geest ontvangen, werd Hij nu als met de volheid des H. Geestes en van Diens gaven overstort. Daarbij sprak de Vader nu van onzen Heiland uit, niet maar datgene, wat Hij als de Christus was, doch Zijn woord heeft verdere strekking. Zijn Zoon noemde de Vader Hem, Zijn Geliefde. En uit onzes Heilands eigen woord in Matth. 11 : 27; 16 : 17; 21 : 37; 22 : 41—45; 26 : 64; vgl. Luc. 26 : 67—71; Joh. 10 : 30, 33—36, kunnen wij verstaan, dat met die benaming *Zoon* gedoeld wordt op de geheel eenige betrekking, welke er tusschen den Vader en den Zoon bestaat, en waardoor de Zoon aan den Vader in wezen gelijk is, met Hem deszelfden wezens zijnde, de Eeniggeborene des Vaders, Joh. 1 : 18; 3 : 16, de eigen Zoon, Rom. 8 : 32. „Het zoonschap Gods" — van hetwelk hier sprake is — „beteekent niet eene ambtelijke, maar een persoonlijke verhouding", schrijft Th. Zahn. „Het is niet identisch met de positie als Messias, maar vormt daarvan de veronderstelling. Omdat Jezus de eenige en eeniggeboren Zone Gods is, daarom heeft God Hem ook daartoe verkoren, dat Hij de koninklijke heerschappij van God op aarde oprichten zou door Geest en oordeel. Slechts de Zone Gods zonder gelijke

is tegen deze bovenmenschelijke taak opgewassen. Dat dit nu geproclameerd wordt, dient eenerzijds daartoe, dat aan den Dooper het profetisch vermoeden, in Jezus den dooper met den Geest, den Richter en Grondvester des rijks voor zich te hebben, bezegeld en tot zekerheid worden moest, en andererzijds daartoe, om aan Jezus Zelven te betuigen, dat de Geest, Die over Hem gekomen is, Hem daartoe uitrusten en aandrijven zou, Zijn aangeboren zoonschap Gods nu in het beroep, tot hetwelk Hij verkoren is, in het werk te stellen", *Das Evangelium des Matthäus*[3], S. 150. En van *ἐν ᾧ εὐδόκησα* = in Denwelken Ik Mijn welbehagen heb, zegt Zahn: „Deze woorden bevatten niet een billigendes oordeel Gods over Jezus ... Veeleer spreken zij van eene tot het verleden behoorende handeling Gods in betrekking tot Jezus: God heeft hem tot iets uitverkoren; Gods keus en besluit is op Hem gevallen", a. w. S. 147. En een weinig verder gaat hij dan door: „Mattheus heeft zijne lezers sedert hdst. 1 : 18; 2 : 2, 4, gewend, Jezus als den geboren Messias te beschouwen; en zij, die gelezen hadden, dat reeds alle omstandigheden vóór en bij Zijne geboorte door God zoo bestuurd werden, dat Hij daaruit als de Messias gekend werd, konden het *ἐν ᾧ εὐδόκησα* = in Denwelken Ik Mijn welbehagen heb, niet anders verstaan, dan dat het reeds vóór Jezus' geboorte aan Jozef bekendgemaakte raadsbesluit Gods, om het kind van Maria als den toekomstigen Verlosser Zijns volks geboren te laten worden, bij gelegenheid van Jezus' doop en na Jezus' toerusting met Gods Geest luide van den hemel verkondigd geworden was", blz. 148.

Hoe juist dit een en ander echter wezen moge, zoo dient er toch de opmerking bij gemaakt te worden, dat op zichzelf door Mattheus' overweging bij de opneming dezer woorden toch nog niet beslist wordt over hun zin, omdat niet Mattheus, maar God Zelf ze uitsprak, en het dus de vraag is, wat Hij er mede bedoelde. En dan verhindert niets ons, om met deze woorden gesproken te denken van hetgeen Gods vrije welbehagen reeds van eeuwigheid vastgesteld had, gelijk Zahn trouwens ook zelf hier van

„Rathschluss Gottes" spreekt. Doch, de kwestie van eene variante lezing in Luc. 3 : 22 in het midden latende, kunnen wij nog meer zeggen van Gods woord aangaande, Matth. 3:17, en tot, Marc. 1:11; Luc. 3:12, onzen Heiland. Vooreerst, dat God hiermede onzen Heiland erkende als Zijnen Zoon, onbeperkt. Van eenige bepaling omtrent aanvang, wijze, volkomenheid, van dat Zoonschap Gods van onzen Heiland, blijkt niet. Daarmede vervalt voor ons ook alle recht, om in dezen eenige beperking er bij te denken. Het verband geeft geene aanleiding tot de eene of andere beperking, welke noodwendigerwijze van eene engere bedoeling Gods bij dit zeggen zoude moeten doen spreken. Waarom we deze woorden Gods ook op te vatten hebben als eene verklaring, dat onze Heiland des Vaders Zoon is van eeuwigheid, door generatie of wezens-mededeeling, volkomenlijk en in alles, van Hem wel als Persoon onderscheiden, maar met Hem dezelfde Goddelijke natuur deelachtig, Zijn eenige Zoon in waren, onbegrensden, alomvattenden zin. Vereenzelviging van *υἱός* = Zoon, en *χριστός* = Christus, is ook alzoo hier uitgesloten; het woord *υἱός* is hier omvangrijker van beteekenis dan *χριστός*. God verklaart nu van onzen Heiland meer, dan alleen dat Hij Zijn Messias is.

Maar de vraag blijft over, waarom God nu gewag maakt van het Zoonschap Gods van onzen Heiland? Waarom bezigde Hij het woord *υἱός*, en niet b.v. knecht, vgl. Jes. 42 : 1, of *παῖς*, vgl. Hand. 3 : 13, 26 ; 4 : 27, 30? Op die vraag valt te antwoorden, dat *υἱός* in de H. Schrift aangeeft niet alleen afkomst, Matth. 1 : 21 ; 10 : 37, maar ook innerlijke gelijkheid, Matth. 5 : 9, 45, toebehooren, Matth. 9 : 15, geaardheid, Marc. 3 : 17 ; Luc. 10 : 6 ; Hand. 4 : 36, wezen, I Thess. 5 : 5 ; Joh. 10 : 36 ; Gal. 3 : 7, levensopenbaring, Rom. 8 : 14, bestemming, Luc. 6 : 35 ; Matth. 13 : 38 ; II Cor. 6 : 18 ; Gal. 4 : 5, 6 ; Luc. 20 : 36. Voorts dient hier vergeleken te worden: *υἱόν* der hel, Matth. 23 : 15, *υἱόι* dergenen die de profeten gedood hebben, Matth. 23 : 3, *υἱοι* dezer eeuw, Luc. 16 : 8 ; 20 : 34, de *υἱός* des verderfs, Joh. 17 : 12 ; II Thess. 2 :3, *υἱέ* des duivels, Hand. 13 : 10,

υἱός der Pharizeën, Hand. 23 : 6, *υἱοί* der profeten en des verbonds, Hand. 3 : 25, *υἱοῖς* der ongehoorzaamheid, Eph. 2 : 2 ; 5 : 6.

De Heere Christus heet *υἱός* van David, Matth; 15 : 22 ; 20 : 30, e.a., en *υἱός* Zijner (= Gods) liefde, Col. 1 : 13. En Zelf sprekende over de onderlinge verhouding tusschen Zich en den Vader, in Joh. 5 : 19 - 23, handelt Hij daar over de afhankelijkheid des Zoons van den Vader, vs. 19, volle overeenkomst van den Zoon met den Vader, vs. 19, gelijkheid van den Zoon aan en door den Vader, vs. 20-22.

Voorts wordt in de H. Schrift van het kind als stilzwijgend verondersteld, dat het zijn ouders liefheeft ; en uitdrukkelijk gevorderd, dat het hen eere, Ex. 20 : 12 ; Mal. 1 : 6, en gehoorzame, Jes. 1 : 2 ; vgl. over onzen Heiland, Joh. 10 : 17, 18.

Door nu gehoorzaam, gewillig, met begeerte, Zich te vernederen als dienstknecht Gods, tot verlossing Zijns volks, gelijk Hij dat deed in Zijn zoeken en ontvangen van den doop van Johannes, toonde onze Heiland Zich geheel aan den Vader gelijk wat gezindheid betreft, volkomen eenswillend met Hem wat aangaat het zoeken van der zondaren behoudenis, en wat den weg daartoe raakt. In bedoelen, in geaardheid, in denken en overleggen, in innerlijk bestaan en begeeren, openbaarde onze Heiland Zich geheel als Zoon des Vaders, met betrekking tot het door den Vader ontworpen heilsbestel : in ontferming, in liefde tot Gods gerechtigheid, in Zichzelven-opofferende gezindheid. Daarbij was Hij nu aan God volkomen gehoorzaam met vrijwillige onderworpenheid, en eerde Hij alzoo den Vader op het hoogst ; vgl. Joh. 14 : 21 ; I Joh. 5 : 3 ; Joh. 10 : 17, 18.

In verband met deze volkomene Zoonsopenbaring van onzen Heiland was het, dat God Hem ook Zoon noemde. Omdat de Heere Christus Zich in dezen geheel als Zone Gods betoond had, gedroeg en gaf, daarom luidde nu de Godsstem uit den Hemel : Deze is Mijn Geliefde Zoon, in Denwelken Ik Mijn welbehagen heb. God erkende nu openlijk den Heere Christus voor hetgeen Deze Zich thans

door Zijn doen inzake den doop was beginnen te betoonen, overeenkomstig Zijn woord: die Mij eeren, zal Ik eeren, I Sam. 2:30.

Vanzelf lag daarin eene Goddelijke goedkeuring over onzes Heilands doen in dezen. Maar dat niet in den zin van eene aanstelling, alsof de Heere Christus nu om Zijn doen verheven zou zijn tot datgene, wat Hij tevoren niet ware, doch op de wijze van eene publieke declaratie van wat ook tevoren reeds werkelijkheid was, maar nu, naar aanleiding van een blijk of betoon van die werkelijkheid, ook voor aller schepselen oor luide uitgeroepen werd.

Tevens bevatte het eene mededeeling van hetgeen onze Heiland straks zou ontvangen: dat Hij n.m.l., Zone Gods ziinde in geheel eenigen, vollen zin, ook als zoodanig met eere en heerlijkheid gekroond zou worden. Was Hij Gods Zoon in die volkomendheid en in dien onbeperkten omvang van beteekenis, dan zou Hij ook als zoodanig zichtbaar worden. Van Hem zou ook de heerlijkheid van zoodanig Gods Zoon te zijn, uitschitteren, tengevolge waarvan allen Hem zouden moeten en komen te vereeren voor hetgeen Hij was. Door uit te spreken wat de Heere Christus was in vollen, alomvattenden zin, sprak God tevens uit, wat Hij eens zou blijken in vollen luister. Onzes Heilands bestemming of toekomst werd hier alzoo tevens aangeduid, n.m.l. dat Hij straks in volle Goddelijke majesteit zal schitteren als de geliefde Zone Gods.

Dat kon onzen Heiland sterken voor den zwaren en smartelijken arbeid, welken Hij nu aangevangen en te volbrengen had, Vgl. Hebr. 12:2.

Bovendien hebben wij tusschen de twee zinnen, waarin Gods woord aangaande en tot onzen Heiland vervat is, een zeer nauw verband aan te nemen, zoodat die twee zinnen niet enkel formeel hoofdzin en bijzin vormen, en overigens vrij los naast elkander zouden staan, maar zoo, dat de formeele hoofdzin ook naar de gedachte den bijzin beheerscht; waardoor de beteekenis wordt, dat God daarom een welbehagen in den Heere Christus heeft gehad, omdat Hij Zijn geliefde Zoon is.

De Heere Christus was van eeuwigheid Gods eeniggeboren, geliefde Zoon in onbeperkten, vollen zin. Daarom had de Vader lust tot Zijne eere, vgl. Spr. 8 : 30; Joh. 17 : 24, 5, 1; 5 : 20, 22, 23; Matth. 22 : 2; Col. 1 : 13; Ps. 2 : 7, 8. En alzoo behaagde het den Vader, om voor Zijnen Zoon te verordineeren de uitvoering van Zijn verlossingsraad, en de herstelling van Zijn koninkrijk, Luc. 22 : 29; I Cor. 15 : 23-28. In Zijn welbehagen wilde Hij voor Zijnen Zoon, omdat Hij Zijn Zoon is, Dien Hij liefheeft, en Wiens hoogste eere Hij daarom zoekt, bestemmen de grootsche taak van het hoogst moeilijke, maar ook meest eervolle werk, om de door 's menschen zonde schuldig geworden en verstoorde schepping wederom van die schuld en verstoring te doen vrijkomen, teneinde zij eene schepping zou zijn tot Godes eere, Eph. 1 : 10; Joh. 17 : 1, 2, 4, 5; 5 : 20, 23; II Thes. 1 : 10; Rom. 11 : 36.

Alzoo is er dan de volkomenste en schoonste samenhang bij hetgeen Gods stem van den hemel uitriep na 's Heeren doop. Onze Heiland was en is Gods Zoon van eeuwigheid en volkomen, de Eeniggeborene des Vaders. Als zoodanig had en heeft de Vader Hem op het zeerste lief, en zoekt Hij Zijne hoogste eere. Dientengevolge behaagde het Hem ook, om voor Hem vast te stellen de eere van de ten uitvoerbrenging van den heilsraad, waarin Hij de reiniging en zaliging der schepping ontworpen had, en waarmede Hij ook de handhaving Zijner Goddelijke eere, en de openbaring Zijner hoogste heerlijkheid voorgenomen had. En nu de Heere Christus dan bij en door Zijnen doop zoo volkomen als Zijn Zoon Zich betoond had, met betrekking tot dat zoo alles van Hem vorderende heilswerk tot herstel van de gesmade eere Gods, en Hij op die wijze dien arbeid begonnen was, verklaarde God ook openlijk en luide van Hem, dat Hij Zijn geliefde Zoon was, en Hij Hem daarom dit werk in Zijn welbehagen toegewezen had.

Hierdoor gaf God tevens te kennen, hoe de Heere Christus in Zijn doen met betrekking tot den doop Zijne hoogste goedkeuring wegdroeg. Terwijl een en ander onzen Heiland

kon bekrachtigen op den schrikkelijken lijdensweg, dien Hij nu ingegaan was, en steeds onder meer smart en smaad te wandelen zou hebben: want hooger eere brengt ook zwaarder verplichtingen mede. En het kon Hem bemoedigen bij alles wat Hij nu zou moeten ondergaan: omdat zoo heerlijke bekroning en toekomst Hem door dat woord Gods in vooruitzicht waren gesteld, Joh. 12 : 24; Matth. 26 : 64; Hebr. 12 : 2.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie,

Na het deugdelijk weerwoord van Dr. Smit op Dr. Ubbink's aanval zou ik wel geen aanleiding hebben gevonden; aan Dr. Smit's betoog iets toe te voegen, hadde Dr. Ubbink mijn standpunt niet in zijn beschouwingen betrokken.

Evenals indertijd de uitval aangaande mijn gewaand pantheïsme is thans ook weer Dr. Ubbink's wijze van zeggen, gelijk Dr. Smit aan het slot evenzeer klagen moet, „tendentieus", zoo niet alarmeerend.

En dat is het hinderlijke in Dr. Ubbink's optreden. Deze beoordeelaar legt eigen conclusies in mijn woorden, gaat dan aanklagen, verdenken en is, wij gelooven het! waarlijk overtuigd, dat de man, dien hij op het oog heeft, is en spreekt zooals hij hem door de gekleurde bril meent te zien. Er wordt dan niet gevraagd, of mogelijker wijze de beoordeelde, de veroordeelde een naam krijgt, dien hij niet verdient, maar Dr. Ubbink ziet het zoo en dan moet het ook maar zoo wezen!

Ik acht mij daarom geroepen, thans in het kort voor Uwe lezers (want wie leest mijn geschriften, waarin *ieder* woord overwogen is! en waarin soms in een hoekje staat hetgeen vluchtige lezers over het hoofd zien) te toonen, hoezeer Dr. Ubbink mij ook nu weder onrecht doet.

Allereerst dan de verbreide meening, door Dr. Ubbink mede gesteund, dat ondergeteekende een pur sang „Hegeliaan" zou mogen heeten. Tegenover deze meening herhaal ik, hetgeen ik meermalen uitsprak, dat ik als student te Utrecht reeds mij heb verzet tegen de gevaren, aan de Bollandistisch-Hegeliaansche lijn verbonden, en dat ik misschien wel precies dezelfde bezwaren tegen deze richting koester, die de Gereformeerde theologen aanvoeren. Het verschil tusschen ons is echter dit, dat ik de genoemde lijn *zakelijk*, met *argumenten* heb besproken, terwijl de (Gereformeerde) theoloog veelal maar in het onbestemde, met woorden als „pantheïsme", enz. zich van dezen

denker afmaakt en aldus de theologie, die zoo spoedig gereed waant te zijn, bij den denkenden mensch tot een aanfluiting stelt. Stichtelijke bezweringen gelden nu eenmaal niet op het terrein van wetenschap, of ze moeten deugdelijk en principieel haar waarde kunnen toonen en vooral den verworpene alzijdig *recht* doen wedervaren.

Dat nu de gevaren van de Bollandistisch-Hegeliaansche lijn wel deugdelijk zijn gevoeld, blijkt o.a. uit mijn „Phil. der Religie in Grondlijnen", Inleiding, blz. 51, waar te lezen staat: „Maar de theologie onderscheidt zich van de philosofie doordat zij uitgaat van de innerlijke wilsverhouding tot God. Overal echter waar een wilsverhouding aan den dag treedt wordt de vraag naar *Heiligheid* geboren."

Dit citaat toont meteen het ledige van Dr. Ubbink's opmerking (tegenover mijn standpunt): „We achten, dat de menschelijke rede door de zonde zóó verduisterd is, dat zij niet meer te vertrouwen is; dat God daarom, om ons in de diepste levensvragen, vooral op ethisch en religieus terrein, betrouwbaar licht te geven, Zijn Bijz. Openbaring ons geschonken heeft." Juist, omdat ik, geheel in de lijn van Dr. Kuyper („Encyclopaedie der H. Godgeleerdheid", II, blz. 56 v.) overtuigd ben, dat de „verduistering des verstands" door de zonde in de *sympathie des harten*, dus in het *willen* moet worden gezocht, juist daarom heb ik principieel leeren breken met het onwetenschappelijk dilettantisme om de „wijsbegeerte" in het onbestemde te verwerpen en heb ik denk- en arbeidskracht er op gespitst, om, gelijk men telkens in mijn werken lezen kan, bij de wijsgeeren het (ook volgens Dr. Kuyper t. a. p.) ongerept „logische" en het mogelijk dwalende „ethisch-religieuse" element te onderscheiden. Geheel dus in de lijn van Dr. Ubbink's betuiging; maar dán *doordacht.*

Waar nu een wijsgeer mogelijkerwijze de Transcendentie Gods niet zoude leeren (maar om dit uit te maken is er vrij wat meer noodig dan het geliefhebber onzer angstige theologie! daartoe moeten deze wijsgeeren *doorgeworsteld* worden!), daar heb ik in mijn „Beginselen der Christe-

lijke Dogmatiek" neergeschreven: „Pantheïstisch geaccentueerde uitdrukkingen als „werdender Gott", „bewustwording Gods in den mensch" enz. zijn daarom niet naar den geest van het Christelijk theïsme" („Nieuwe Banen", 1918, blz. 59).

Misleidend is de uitroep van Dr. Ubbink: „De onderwerping van Hegel aan de Schrift, staat wel de Hartogiaansche bekeering in den weg, n.l. die eener gevoelige, sensationeele, Heidensch-mystieke, natuurlijk-noodzakelijke, evolutionair procesmatige omzetting en bestaansverandering, niet uit een zondig tot een heilig bestaan, maar uit het natuurlijke tot het „geestelijke" bestaan, samenhangend met het vermeend proces in God." Hiertegenover stellen wij. Allereerst wordt er verhaald, dat toen Hegels vrouw hem vroeg: „Hoe staat het met Uw philosophie, strijdt zij niet met de Schrift?" hij de hand legde op den Bijbel en zeide: „Dit is de grondslag van mijn stelsel." Ik laat gaan, in hoeverre dit verhaal juist is, maar acht het verderfelijk, dat zij, die mannen van wetenschap begeeren te zijn, met overgeleverde verdenkingen en betuigingen een scheef beeld van het wijsgeerig streven geven. En, hoe het met Hegel staat, laat ik thans rusten; maar dat Dr. Ubbink ook hier weer een tendentieus, alarmeerend, scheef beeld van *mijn* overtuiging geeft, moet ik uitspreken.

De door mij bedoelde, gepredikte en doorleefde bekeering is allerminst „natuur-noodzakelijk" maar is gewerkt door den Heiligen Geest uit het Heilig Wezen Gods (waarvoor de engelen het aangezicht bedekken), dat Zich tot mij keerende mij heeft geregenereerd en bekeerd niet maar evolutionistisch, „Heidensch-mystiek" maar zeer beslist verzoenend, verlossend zooals de Christelijke Kerk aller eeuwen dit heeft beleden.

Ik noodig Dr. Ubbink dan ook uit, uit mijn werken te *toonen*, dat hij op dit laatste punt recht heeft te spreken zooals hij durfde.

U dankzeggende voor de plaatsing, met beleefde groeten,

Hoogachtend, Uw dw.

A. H. DE HARTOG.

Nalezing.

Het Roomsche tijdschrift *Stimmen der Zeit* gaf in de Februari-aflevering dezes jaars een artikel van August Bea S. J. over *Pentateuchstudie en Oudheidkunde in Duitschland gedurende de laatste veertig jaren*, uit welk artikel hier een gedeelte wordt overgenomen.

De jaren 1876—1878 zullen in de Geschiedenis der Bijbelstudie steeds gedenkwaardig blijven. Die jaren toch vormen een keerpunt, wijl toen de Pentateuchstudie in Duitschland en in navolging van Duitschland ook in de andere landen, nieuwe banen insloeg.

In de „Jahrbücher für deutsche Theologie" publiceerde in 1876 en '77 Julius Wellhausen, Professor te Greifswald een reeks artikelen over „Die Komposition des Hexateuch," waaruit dadelijk bleek, dat een zelfstandig en sterk man opgestaan was, die trachtte zijn inzicht in den Pentateuch goed op den voorgrond te brengen. Nog sterker kwam dit uit, toen in het volgende jaar het eerste gedeelte van Wellhausen's „Geschichte Israels" verscheen.

„Ook de sterkste oppositie tegen zijn resultaten zal niets veranderen aan het feit, dat we hier te doen hebben met een van die werken, die van verstrekkende beteekenis zijn, en die niet dagelijks ter markt komen", schreef reeds dadelijk na het verschijnen E. Kautsch. [1])

Hij heeft goed gezien. Gedurende de veertig jaren, die sedert verloopen zijn, is de strijd over het Oude Testament geheel beheerscht door de gezichtspunten, die Wellhausen in het inleidend deel van zijne „Geschichte Israëls" had geopend. Nog is deze kamp niet geëindigd. Wij kunnen echter hem thans voldoende overzien, om over zijn verloop en zijn afloop een oordeel te kunnen uitspreken.

---

[1]) Theol. Lit.-Zeitung (1879) bladz. 25—30.

Sedert de dagen van Christus en de apostelen zijn de vijf eerste boeken der Heilige Schrift, de „Pentateuch", aangeduid geworden als het werk van Mozes. Men meende daarin in wonderbaar soberen en tegelijk grootschen vorm de oudste geschiedenis van de menschheid en de religie opgeteekend te zien, van Paradijs en zondeval tot het tijdstip, waarop het door God uitverkoren volk zijn intocht deed in het land der belofte. De Pentateuch was voor Israël de oorkonde van de stichting van zijn godsdienst, het goddelijke wetboek voor zijn leven en religie; wij Christenen hebben hem onder onze heilige, geïnspireerde geschriften opgenomen als de meest grootsche en gewichtige geschiedenis van de wonderlijke schikkingen en leidingen, waardoor God het geslacht des menschen heeft voorbereid op de komst van den Verlosser.

Twijfel aangaande de teboekstelling van den Pentateuch door Mozes is in de Oude Kerk en de Middeleeuwen zoo goed als niet ontstaan. Des te geweldiger echter ontbrandde de strijd in den nieuwen en nieuwsten tijd, en dat niet alleen over den Mosaïschen oorsprong van deze vijf boeken, maar ook over hunne eenheid en de daarin geteekende geschiedenis van Israëls religie.

De ontdekking van den Franschen geneesheer Jean Astruc (1753), dat in vele deelen van den Pentateuch tot aanduiding van God steeds de naam „Jahve", in andere steeds „Elohim" wordt gebezigd, gaf het signaal tot een geduchten aanval.

Nu volgde systeem op systeem, zonder dat het echter aan een enkelen geleerde gelukte, zijnen theorieën een duurzamen invloed te verschaffen.

Alleen, één zaak was algemeen erkend uitgangspunt der onderzoekingen, dat namelijk de Pentateuch (of, met bijvoeging van het boek Jozua, ,,Hexateuch") een saamvoeging was van verschillende stukken, die elk voor zich van verschillende schrijvers afkomstig waren en in verschillende perioden van Israëls geschiedenis waren ontstaan. Tot deze slotsom was men gekomen door middel van een *zuiver*

literarische critiek, die zonder te letten op den gang der geschiedenis en der godsdienstgeschiedenis van Israël de heilige boeken slechts op inwendige gronden uiteenzette en opnieuw samenvoegde.

Een nieuwe beschouwing begon met Ed. Reuss, Professor te Straatsburg. Deze trachtte *uitgaande van zijn historiebeschouwing* een voorstelling van den oorsprong en de ontwikkeling van den Pentateuch te verkrijgen en zoo den sleutel tot oplossing der moeilijkheden te vinden.

Hij ontwikkelde in het jaar 1834 in een voordracht de gedachte, dat de invoering van den Israëlitischen cultus niet, zooals de Pentateuch het voorstelt in de vroegste tijden van het volksbestaan valt, maar eerst een gevolg is van de werkzaamheid der Profeten; de formule voor Israëls Religie en Litteratuur moet in verband daarmee dan dus zijn „Wet en Profeten", maar „Profeten en Wet".

De gedachte van Ed. Reuss vond intusschen aanvankelijk geen grooten ingang in de wetenschappelijke wereld. Eerst een van zijn leerlingen, K. H. Graf, slaagde erin, voor de van Reuss uitgaande denkbeelden, in grootere kringen aanhangers te verwerven.

Zich aansluitend aan Graf werden Abraham Kuenen († 1891) en Julius Wellhausen, de voormannen der nieuwe richting. Eerst Kuenen in 1861 met zijn: „Historisch-critisch onderzoek van het ontstaan en de verzameling der oudtestamentische boeken", dan Wellhausen door zijn artikelen: „Die Komposition des Hexateuch" (1876/77) en bovenal door het eerste deel van zijn „Geschichte Israëls" (1878), dat later onder een eigen titel, namelijk „Prolegomena zur Geschichte Israëls" is verschenen en het voornaamste werk der moderne Pentateuchcritiek is geworden....

Zoo spiegelen zich volgens Wellhausen's constructie in de vier groote bronnen van den Pentateuch duidelijk de verschillende perioden van Israëls religie en zedelijke hoogte af. Naar zijn opvatting is de Pentateuch dus niet het geniale werk van één, door God verlichten, met ruimen blik begaafden Wetgever uit den oertijd van Israël, maar een arbeid van

vele eeuwen, een gebouw, waarvan de deskundige, in weerwil van de schijnbare eenheid, onmiddellijk de historie van den bouw kan lezen, zooals onze oude Dom-kathedralen door haar voegen, de kleur en den vorm van haar steenen, de soort van de kalk en de samenstelling der bestanddeelen den bouwkundige de geschiedenis van haar bouw toonen.

De theorie van Julius Wellhausen over den Pentateuch en zijn geschiedenis heeft in korten tijd de wereld der critici veroverd. Reeds in 1883 kon hij, bij het verschijnen van den tweeden druk zijner „Prolegomena" de opvatting van zijn tegenstanders qualificeeren als „den niet meer geheel den boventoon voerende", en spoedig schaarde zich het grootste deel der bekende Pentateuch-critici onder de Protestantsche theologen om hem.

Wellhausen's systeem beheerscht tegenwoordig bijna volkomen de Protestantsche theologische faculteiten en de Protestantsche literatuur over het oude Testament; het vormt de basis voor de ontwikkeling van Israëls godsdienstgeschiedenis van Kaiser—Marti (1886—1897) van Smend (1893) van Stade—Bertholet (1905—1911) en van E. Kautsch (1911), van de „Geschiedenis van Israël" van E. Stade (1886) en van H. Guthe (1914), van de „Geschiedenis der oud-Hebreeuwsche Litteratuur" van K. Budde (1906); het is het uitgangspunt van een groot aantal Commentaren, met name van de „Handcommentaar op het Oude Testament", uitgegeven door W. Nowack, en van de „Korte Handcommentaar" (K. Marti); het werd gepropageerd onder de breede kringen van het volk door talrijke korte verhandelingen in populaire werken. Velen der Protestantsche geleerden zien in Wellhausen's hypothese over de Bijbelsche Geschiedenis en Israëls Godsdienstgeschiedenis het onaantastbare resultaat van den wetenschappelijken arbeid der laatste eeuwen, en dat zelfs in die mate, „dat verdere studie hoogstens details van secundaire beteekenis zou kunnen wijzigen" [1]).

Terwijl echter de ideeën van Welhausen haar victorie

[1]) C. Steuernagel, Lehrbuch der Einleitung in das Alte Test. (1912) 6.

vierden, groeide langzaam maar zeker *een tegenpartij*, die tegenwoordig niet te onderschatten valt. Een zoo beroemd geleerde als E. Sellin kon in het jaar 1913 in allen ernst de vraag stellen: „Gaan wij een omkeering op het gebied der Pentateuchcritiek tegemoet?" [1]) en hoewel hij deze vraag niet eenvoudig met „ja" beantwoordt geeft hij toch toe: „niet revolutie staat te wachten, maar toch wel evolutie; ja, bevinden ons er reeds midden in, namelijk in een gezonde, frissche ontwikkeling, in plaats van de bijna conventioneel geworden Pentateuchcritiek, die zich aan het einde der vorige eeuw dreigde vast te zetten." E. Smend's boek: „Het verhaal van den Hexateuch naar hare bronnen onderzocht" (1912), een werk, dat nog eenmaal principieel zich bij Wellhausen's ideeën aansloot en tot de slotsom kwam, dat Welhausen's critiek van den Hexateuch in hare hoofdtrekken, voor het vervolg even goed als van het verleden proefhoudend zal blijken" meende H. Holzinger als een „Uitweg uit de verwarring van het oogenblik" [3]) te mogen begroeten; een ander bekend geleerde echter maakte hem terzelfder tijd het verwijt, dat hij „den arbeid van het laatste menschengeslacht niet op zich heeft laten inwerken." [4])

Het systeem van Julius Wellhausen is zeer moeilijk te ontleden, indien men het niet slechts van theologisch-dogmatisch standpunt uit benadert, maar ook de steunpunten die de *onderdeelen van het stelsel ontleenen aan verschillende andere wetenschappen*, tracht aan te geven. Immers de auteur der „Prolegomena" grondt zijn werk wel in de allereerste plaats op zijne theorie van de Cultuurgeschiedenis, dus op archaeologische uitgangspunten; maar tegelijkertijd heeft hij alle resultaten van de vroegere Pentateuchstudie in zijn hypothese opgenomen, zoodat in zijn stelsel philosophie, godsdienstgeschiedenis, literatuur-

---

[1]) Neue kirchl. Zeitschrift 24 (1913) 119.
[2]) „ „ „ 24 (1913) 148.
[3]) „Studiën und Kritiken" 87 (1914) 302.
[4]) M. Löhr im Theol. Lit.-Blatt 36 (1915) bladz. 93.

geschiedenis en grammatisch-stylistische studiën zeer nauw saamwerken.

Het is een van de merkwaardigste lotgevallen in de geschiedenis van het wetenschappelijke leven, dat juist dat terrein, waarop Wellhausen het veiligst meende te kunnen bouwen het eerst en het zekerst gebleken is een wankele bodem te zijn n.l. *de Archaeologie en de Godsdienstgeschiedenis.* Met bijzondere scherpte hadden de „Prolegomena" tegenover de „literarische critiek" van vroeger den nadruk gelegd op de noodzakelijkheid van een „zakelijke critiek," het „gebied der oude godsdienstige instellingen en heerschende godsdienstige ideeën." [1]) Met vaste hand trok Welhausen een rechte lijn en teekende daarop af de begin-stadia van nieuwe ontwikkelingsphasen in religie en cultus, en zijn leerlingen werkten het snel en grootsch ontworpen schema van hun meester met ijverige, soms pedante nauwgezetheid tot in het kleinste onderdeeltje uit, ook toen deze zich geheel van het gebied der oud-testamentische wetenschap had teruggetrokken.

Maar naast deze leerlingen van den meester arbeidden andere, onafhankelijke geleerden, niet met middelen als een apriorische hypothese, maar met bijl en spade, met stift en loupe, om de wereld van het oude Oosten weder te voorschijn te brengen en aan de hand van tastbare feiten, niet beïnvloed van eenige theorie, een voorstelling te verkrijgen van den werkelijken gang der dingen. Voor de „zakelijke critiek" van Wellhausen werd het noodlottig, dat deze *Periode van opgravingen* in Palestina, Mesopotamië en Klein Azië, van groote vondsten op literair gebied, van onderzoekingen in de volkerenwereld van het Oosten van ethnographischen en taalkundigen aard eerst aanving, nadat de auteur der „Prolegomena" zijn archaeologische hypothesen had gegeven.

Geschiedenis en kultuurgeschiedenis hebben nu haar oordeel uitgesproken over die hypothesen, en zij hebben minstens getoond, dat het leven van de volken van Vóór-

---

[1]) J. Wellhausen, Prolegomena, 2 Ausg. (1883) 12.

Azië en hun religie, op verre na niet die rechte lijnen heeft doorloopen, die Wellhausen's ontwikkelingstheorie eischte.

1. Een van de voornaamste uitgangspunten van Wellhausen's systeem is de onderstelling, dat de volksformatie van Israël en de organisatie van het Staatswezen, met het begin van de Israelitische cultuur en litteratuur *in een betrekkelijk laten tijd valt.* Eerst ongeveer 800 begint volgens Wellhausen met „de sterke verbreiding van de kunst van schrijven en lezen", een „letterkundige eeuw"[1]). Maar toen Wellhausen zijn „Prolegomena" schreef, was *de vondst van El-Amarna* nog niet gedaan. De 358 geel-bruine kleitafeltjes uit de dagen van Amenophis III (± 1400) en Amenophis IV (± 1385—1368)[2]), die een boerenvrouw in het jaar 1887 in Midden-Egypte toevallig in den bodem vond, hebben geheel nieuw licht geworpen over de verhoudingen, die op politiek en cultureel gebied in het tweede millennium voor Christus in Voor-Azië bestonden. Een briefwisseling van Palestijnsche stadvorsten met hun souverein, den Koning van Egypte, of met zijne ambtenaren, in Babylonische taal en letters, een diplomatieke correspondentie tusschen de hoven van Egypte, Babel, het land der Cheta en de Mitani, in den stijl onzer hedendaagsche diplomatiek, de gegevens gevonden over het heen- en weertrekken van ongeorganiseerde volksmassa's in het Noorden en Zuiden van Palestina, de onmacht en hulpeloosheid van Kanaänitische stadvorsten tegenover binnendringende vreemde volken: dat alles gaf voor het eerst een dieperen blik op de volkerenwereld, waarin we Israël hebben te plaatsen, en strekte tevens, om op de historische betrouwbaarheid des Bijbels betreffende dezen oudsten tijd een zeer eigenaardig licht te werpen. Immers, men mag denken, zooals men wil over de identificeering van de Hebreeën met de in de Amarnabrieven zoo vaak genoemde Chabiri, in elk geval vormen deze een voorbeeld van een emigratie van vreemde volken naar

---

[1]) Israël. und jüdische Geschichte (1914) 79.

[2]) Vgl. Kundtzon, Die Elamarna-Tafeln. I 38.

Palestina en van de daaruit voortvloeiende wijzigingen op politiek en cultuur-historisch gebied, zooals ook het binnendringen der Israëlieten met zich moest brengen. Een onmiddellijke verbinding van Kanaan met Israël kon, 9 jaren na de Amarnavondst, Flinders Petri aanwijzen door de zoogenaamde Israëlzuil. Deze overwinningszang van koning Menephtah, gevonden bij Thebe in den Doodentempel van den koning, plaatst den „stam van Israël" in ongeveer 1220 vóór Chr. midden tusschen een reeks van Kanaänitische steden: „Buitgemaakt is Kanaän met al zijn geslachten, gevangen genomen is Askalon, veroverd is Gezer, vernietigd Jenoam; Israël — zijn mannen zijn weinigen geworden; zijn zaad bestaat niet meer. Syrië is een weduwe geworden"[1]).

In een nog vroegeren tijd van Kanaän cultuur en politiek brengen ons de grootsche ontdekkingen, die Hugo Winkler sedert 1906 op de puinhoopen van de stad Bogashen deed. Daar verrees Cheti, de oude hoofdstad der Hetieten. Een blik werd ons gegund in de geschiedenis van een volk, dat in hct tweede millennium voor Christus behoord heeft tot de groote mogendheden en dat zijn veroveringen tot Babel en Zuid-Syrië uitstrekte. Een onverwacht licht viel plotseling op het oude verhaal van Genesis (cap. 23), dat Abraham te Hebron laat onderhandelen met „Hetieten".

Wellhausen had de mogelijkheid betwijfeld, dat de geschiedenis van Israël zich in het algemeen zoo zou hebben kunnen afspelen, als de boeken des Bijbels ze ons beschrijven. Nu echter hebben profane bronnen een achtergrond aangegeven, die niet slechts de mogelijkheid dezer gebeurtenissen zeer wel toelaat, maar ook de mogelijkheid harer *schriftelijke opteekening* . . . .

Zoo is dus, geheel anders dan het apriorisme van Wellhausen had gemeend, „in elk geval de mogelijkheid niet uit te sluiten, dat ook met de opteekening van de stof

---

[1]) Greszmann, Altorient, Texte und Bilder I 195.

der Bijbelsche verhalen uit de vóór-Kanaänietische Perioden reeds in den tijd van de verovering van Kanaän door Israël een begin is gemaakt. Voor de verovering van Kanaän nu ligt de tijd van Mozes!

2. Natuurlijk zou men van schrift en schriftelijke opteekening niet mogen spreken, indien men *de stammen Israël voor zwervende Nomaden* zou moeten houden, die „uit de steppe in het Zuiden van Palestina vertrokken waren naar de aangrenzende Oostmark van het rijk der Pharao's . . . . , naar Gosen, een eigenlijk nog bij Arabië behoorende weidestreek, die ten allen tijde in het bezit van Nomaden is geweest", zooals Wellhausen beweert [1]).

Men zou bij het lezen van deze woorden niet vermoeden, dat ze slechts theorie zijn en niets meer — en toch is het zoo. Eduard Meijer heeft reeds enkele jaren geleden „Nomaden" veranderd in „Halfnomaden" en B. Eerdmans voegt er de juiste opmerking aan toe, dat deze „Halfnomaden" eigenlijk dichter staan bij de boeren, dan bij Nomaden, en trekt vervolgens geheel consequent de conclusie: „De religie der woestijn, die men gaarne tegenover den godsdienst van Kanaän plaatst, is een periode in de godsdienstgeschiedenis van Israël, die men bij een zuivere verklaring van Genesis eenvoudig uit de leerboeken moet schrappen" [2]). Daarmede echter valt het uitgangspunt van de aangenomen opvolging: Nomadengodsdienst, boerengodsdienst, godsdienst in het teeken der wet, weg.

Kwamen de voorvaderen van het volk Israël van Kanaän naar Egypte, en brachten zij uit Palestina de kennis van het schrift mede, dan kon deze kunst zich gedurende het verblijf in Egypte verder verbreiden. Dat dit mogelijk is, dat het ook in Egypte geen ongehoord feit was, dat zelfs gewone werklieden de kunst van schrijven verstonden, dat toont ons de levendige schildering, die Erman geeft van de positie van Egyptische arbeiders, belast met het bouwen

---

[1]) Israël. und jüdische Geschichte (1914) 10.

[2]) B. Eerdmans, Oud-Testamentische Studiën II (1908) 39—43.

der Doodensteden uit den tijd van Ramses III (± 1200).[1] Dit alles, nog afgezien van het feit, dat naar Israëls traditie (Hand. 7 : 21). Mozes „was onderwezen in alle wijsheid der Egyptenaren" en dat de bronnen hem zelfs een Egyptenaar noemen (Exod. 2 : 19) of ook, dat hij als de door God verkoren middelaar des ouden Verbonds door de Voorzienigheid op geheel bijzondere wijze geleid en toegerust werd: alles, overwegingen, die een geloovig theoloog niet zonder meer nog terzijde stellen.

Het *verblijf van Israël, of een deel van Israël in Egypte* wil tegenwoordig ook de critiek niet voor onmogelijk verklaren.

Immers dan moest zij geloofwaardig maken wat op zulk een standpunt onverklaarbaar zou zijn, namelijk, dat een volk zich dan zonder reden een verleden vol smaad en slavernij zou toegedicht hebben, zijn Held uit een vreemd land zou hebben laten stammen en zijn voornaamste feest, het Paaschfeest, zou hebben opgevat als de herinnering van de bevrijding uit slavernij, die dan nooit zou hebben bestaan! Evenwel trekt men meestal niet hieruit de conclusies n.l., dat gegeven een verblijf in Egypte, verscheidene Israëlitische zeden en instellingen hun hoogen ouderdom als nabootsing en vervorming van Egyptische gebruiken, zeer duidelijk toonen en dat daarmee de voornaamste vraag, n.l. de quaestie van den Priestercodex (P) in een geheel nieuw verband komt....

3. Met de ark des verbonds en den tabernakel hebben wij reeds gewaagd van de cultusverhoudingen van Oud-Israël. Wellhausen heeft veel geschreven over den heidenschen cultus van Kanaän en zijn invloed op Israël. En toch kon men in den tijd der „Prolegomena" daarvan niet al te veel weten. Toen echter Flinders Petrie in Sarboet el Chadem op het Sinaïtisch schiereiland een grooten Hathortempel bloot legde, die daar gekomen was in de plaats van een Westsemitisch Heiligdom[2]), en daarbij hoopen asch als

[1]) A. Erman. Egypte I 183 f.

[2]) Fl. Petrie, Egypt and Israël (1911) 47—49.

resten van brandoffers, verder reukaltaren en vaten voor de heilige wasschingen vond, en vaststelde, dat dat alles dateerde uit den tijd der Ramessiden (12e eeuw voor Chr.) dus vele eeuwen vóór den tijd, waarin Wellhausen den Israëlitischen cultus plaatst; toen E. Sellin bij zijn opgravingen in het oude Taänach een kolenbekken vond, dat hij — hoewel sterk tegengesproken door andere onderzoekers — beschouwde als „reukaltaar" en in den tijd van 700 voor Chr. plaatste, dus alweer in een eeuw, waarin er volgens de theorie geen reukoffers konden zijn; toen de Papyrus te Elefantine gevonden (1906—1908), op het eiland in den Nijl tegenover Assoean, verhaalde van een prachtigen, Israëlitischen tempel met offerschalen, „spijsoffers, wierook- en brandoffers", en van een volk, dat treurde over de verwoesting van dezen tempel en het ophouden der offers als „een weduwe", en dat alles uit den tijd vóór 525, dus lang voordat, naar de bewering der critici de priestercodex met zijn offerregelingen en cultusverordeningen was ontstaan; — toen deze en andere feiten van dezelfde soort jaar na jaar zich voordeden en nu eens in het licht stelden het geheel eigenaardige karakter van Israëls religie, dan weer in weerwil van dit karakter de aanrakingen met de cultusgebruiken van de wereld, die Israël in dien tijd omgaf, toen begon de wetenschap zich af te vragen, ten minste voor zoover ze niet geheel slaafs Wellhausen's ideeën diende, of het historisch wel waarschijnlijk en bewijsbaar zou zijn, dat alleen Israël tot de ballingschap (586) geen regeling van zijn cultus zou hebben bezeten. Hoewel er ook vroeger wel op gewezen is, komt het toch vooral tegenwoordig zeer duidelijk uit, dat de zoogen. „Priestercodex" „teruggaat op voor een deel oeroude cultische voorschriften". en „dat de auteur of de auteurs van dezen codex oud en oeroud materiaal met grooten ijver hebben verzameld". [1])

Welhausen's apriorische constructie van de Israëlitische godsdienstgeschiedenis, en daarmede de basis van zijn systeem

---

[1]) H. Staerk'. Die Entstehung des Alten Testaments[2] (1912) 23.

heeft zich krachtens de resultaten der oudheidkundige onderzoekingen een belangrijke wijziging moeten laten welgevallen: geen rechte lijn, maar minstens een zeer gecompliceerd in elkaar grijpen van deels oorspronkelijk gegevene, deels in den loop der eeuwen daaruit en daarnaast gegroeide verschijnselen en instellingen.

Een wetenschappelijke behandeling van de volledige godsdienstgeschiedenis van Israël zou, indien zij alle gezichtspunten recht liet wedervaren en principieel de mogelijkheid van bovennatuurlijke openbaring erkende, reeds nu (al zou ook in verband met den tegenwoordigen stand der onderzoekingen nog veel duister moeten blijven) toch de overtuiging van een bovennatuurlijke wijze van ontstaan, en ontwikkeling van Israël's religie en haar geschriften volkomen rechtvaardigen.

De Katholieke exegese kan met groote voldoening erop wijzen, dat al de menigvuldige vondsten en onderzoekingen der laatste veertig jaren aan den tegenstanders van het geloof in de openbaring geen bruikbare wapenen hebben geleverd.

En nu de Protestantsche Schriftcritiek, ook bij monde van zulke vertegenwoordigers, die geenszins tot de zoogen. orthodoxe richting zijn te rekenen, onder den druk van de resultaten der onderzoekingen op het gebied van godsdienstgeschiedenis en archaeologie bij monde van deze vertegenwoordigers om nieuwe methoden roept en nieuwe wegen inslaat, en zich daarbij gedwongen ziet terug te keeren tot menige reeds lang verlaten stelling, nu heeft de geschiedenis zelf het bewijs geleverd, dat de zoogen. onomstootelijkheid van Wellhausen's ideeën een van die machtwoorden is geweest, zooals er zoo dikwijls in de geschiedenis der wetenschappen het denken en de studie gedurende lange jaren in hun ban hebben gehouden, om eindelijk toch voor de overmacht der feiten het veld te ruimen.

RECENSIËN.

Tekst en Uitleg. Dr. A. VAN VELDHUIZEN, **Paulus' Brieven aan de Korinthiërs.** Gron. 's Grav. J. B. WOLTERS, 1917. Prijs bij inteek. *f* 1.90, *f* 1.50.

Een mooi deeltje van Tekst en Uitleg! Mooi, omdat het uitnemend voldoet aan het doel der serie, een populair-praktische verklaring te geven. Mooi, omdat de schrijver zich thans onthouden heeft van het gebruiken van allerlei uitdrukkingen en zegswijzen, die hoe goed ook bedoeld, toch niet zonder grond velen oneerbiedig schenen. Hier vond ik niets van dien aard. „Geen zwaarder kost" 1 Kor. 3 : 2 is thans al iets van het ergste. Mooi eindelijk ook, omdat de verklaring zoo midden in het leven is geplaatst. Zoo hooren we van de zending op Soemba (bl. 93) en van die onder de Toradjas (bl. 97), van der predikanten nood (bl. 75) en hun roeping (bl. 97, 109), enz. enz.

Ik heb tegen dit deel weinig bezwaren. Met den schr. geloof ik, dat Paulus vier brieven naar Kor. zond en dat hij tusschen de beide ons bewaarde brieven waarschijnlijk Kor. bezocht. Natuurlijk ga ik in vertaling en uitleg niet overal met hem mede. Maar bezwaren van principieelen aard heb ik slechts zelden. Het meest nog tegen schrijvers opvatting van *heilig*, dat voor mij meer is dan *gewijd* (vgl. bl. 22, 62 en elders). De persoonlijkheid des Geestes wordt duidelijk gehandhaafd (bl. 106). Zoo durf ik dit werk voor ruimer kring aan te raden.

Prof. Van Veldhuizen heeft thans het laatste deeltje van T. en U., dat hij voor zijn rekening nam, voltooid. Zijn arbeid — men denke aan Tekst en Uitleg, het komende Woordenboek, de Nieuwe Theol. Stud. en ook aan de Schatkamer — neemt een bijzondere plaats in in de Nederlandsche theologische litteratuur. Ieder, die als Van Veldhuizen èn de geleerden èn de meer ontwikkelden wil

dienen, loopt gevaar geen van beiden te voldoen. Maar over het algemeen weet de Groningsche hoogleeraar de klippen wel te vermijden, waar nög bij komt, dat zijn boeken zich aangenaam laten lezen. Hij heeft de groote verdienste veel uit het nieuwste onderzoek in zeer breeden kring te hebben bekend gemaakt. Wij Gereformeerden hebben jaloersch te zijn op zooveel ijver en arbeid!

F. W. G.

Wat leert de Heilige Schrift over het medeleven der engelen en zaligen met de kerk op aarde? door Dr. J. C. DE MOOR. J. H. KOK, Kampen, 1918. 40 bldz. Prijs *f* 0.50.

In dit boekske — eene gepopulariseerde uitgave van een referaat op de vergadering der Vereeniging van Gereformeerde predikanten — worden de gegevens der Schrift over de zoo interessante vraag in hoeverre er grond kan zijn om te denken aan een medeleven van de engelen en zaligen met de kerk op aarde volledig en duidelijk behandeld, en in bezonnen, eerlijke exegese op hunne werkelijke waarde getoetst.

Dat er daarom geen verschil van meening meer zou mogelijk zijn, of dat de discussie met het debat op genoemde vergadering gesloten is, zal de geachte auteur ook zelf niet gelooven.

Als bijdrage tot verdere discussie zij mij een enkele opmerking veroorloofd.

Komt de uitspraak van Hebr. 12 : 1 bij de exegese van Dr. de Moor wel voldoende tot haar recht? Dat de „wolk der getuigen" hier beeldspraak is, evenzeer als het „afleggen van allen last" en het „loopen in de loopbaan", gelijk de schrijver herinnert, is zeker kwalijk voor tegenspraak vatbaar, maar of hij aan deze beeldspraak genoegzaam recht laat wedervaren door de „getuigen" in geen anderen zin getuigen te laten zijn dan de Eeuwen der Egyptische his-

torie van de heldendaden van Napoleon's soldaten schijnt mij aan ernstige bedenking onderhevig. Zoo wordt toch de beeldspraak der „wolk van getuigen" naar een geheel ander principe verklaard dan die van den „last der zonde" en „het loopen in de loopbaan". Aan deze beide laatste elementen der beeldspraak ligt in elk geval eene werkelijkheid ten grondslag: de zonde drukt werkelijk als een last, en het Christelijk leven is werkelijk een zich met alle macht inspannen om vooruit te komen evenals het loopen in de loopbaan. Maar bij de „wolk der getuigen" zou dit naar het oordeel van Dr. de Moor het geval niet zijn: getuigen zouden deze in het geheel niet; hier zou niet alleen beeldspraak gebezigd zijn, maar in deze beeldspraak zou ook nog weder eene overdrachtelijke zegswijze zijn toegepast. Wil men Hebr. 12:1 zijn volle recht geven, dan schijnt mij deze plaats toch wel degelijk te pleiten voor eenig medeweten der zaligen met onzen strijd.

Kan de vraag of in Luk. 15:7 en 10 ook te denken is aan vreugde der zaligen over eens zondaars bekeering worden afgedaan met het wijzen op de consequentie dat zij dan ook moeten weten van degenen die zich niet bekeeren en verloren gaan, en de herinnering dat er in den hemel geen droefenis is? In de eerste plaats zou ik hier de vraag willen stellen, of dan de engelen niet weten van zulke onbekeerlijkheid, en hoe de auteur zich voorstelt dat de gemoedsstemming der engelen daarbij zal zijn? En in de tweede plaats zou ik willen opmerken, dat de zaligen in den hemel toch ook wel op andere wijze kennis moeten dragen van het droeve lot van onbekeerlijken. Wanneer bijvoorbeeld ouders en kinderen, man en vrouw elkaar Boven niet wedervinden, zal dat ook geen inbreuk maken op hunne hemelsche zaligheid en vreugde. Hoe, dat weten wij niet, maar ook deswege zal er geen droefenis zijn. En als dan de rampspoed der onbekeerlijken in dit geval niet tekort doet aan de hemelsche zaligheid, kan dit ook in de vraag welke bij Luk. 15:7 en 10 rijst niet worden aangevoerd als een argument om eigen wetenschap der zaligen uit te sluiten.

En of eindelijk Jes. 63 : 16 aan de andere zijde een afdoend bewijs is dat de gezaligden in het geheel niet van ons afweten, komt mij ook hoogst twijfelachtig voor. Immers het „niet van ons weten" heeft hier den praegnanten zin van „niet weten tot het bieden van hulp." Maar met de ontkenning van het „weten tot hulp" behoeft toch ook niet tevens het bloote medeweten uitgesloten te wezen.

G. CH. AALDERS.

IDSARDI. **Jakob de gunsteling Gods.** Kampen, J. H. KOK 1917.

Van dezen onder het pseudoniem Idsardi schrijvenden auteur werd vroeger hier aangekondigd „Abraham, de pelgrim Gods."

Het thans door hem aangeboden geschrift draagt een soortgelijk karakter: het zijn praktische beschouwingen over het leven van den patriarch, blijkbaar oorspronkelijk als Bijbellezingen gehouden — de schrijver is, naar ik meen, godsdienstonderwijzer te Bolsward — en uitmuntend door eenvoudige, praktische en vaak boeiende verklaring en toepassing van dit gedeelte der Heilige Schrift. Het komt me voor, dat het thans gebodene geschrift het vorige nog overtreft.

RIDDERBOS.

In Juli en Augustus zullen vacantie-afleveringen verschijnen.